

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Obor Historie

Lucie Brázdová

**Postavení ordálu v systému středověké spravedlnosti a důvody
jeho užití**

The Position of an Ordeal within the System of Medieval Justice and
the Reasons for Its Use

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Th.D., Ph.D. za odborné vedení a rady při zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., dr. h. c. za doporučení odborné literatury k vývoji českého středověkého práva a Dr. Catherine Crawford za základní přehled vývoje práva anglického od středověku do současnosti.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 7. 2016

Lucie Brázdová

Anotace a klíčová slova:

Hlavním tématem této bakalářské práce jsou různá zdůvodnění existence ordálů (neboli božích soudů) ve středověkém právním systému.

První dvě kapitoly jsou věnovány definici ordálu a stručnému uvedení do kontextu historie ordálu s důrazem na Evropu. Následující část se zabývá analýzou jednotlivých právních pramenů z oblasti Čech, Irska a Anglie a jejich komparací. Ukazuje jak rozdíly v použitých druzích ordálů, tak případy, v jakých se v právních textech ocitají. Poslední část představuje možná zdůvodnění užití ordálů a snaží se na ně nahlížet z pohledu jejich provázanosti s přísahou jako dalším středověkým důkazním prostředkem

Klíčová slova: ordál, boží soud, spravedlnost, právo, středověk, přísaha

Synopsis and Keywords:

The main theme of this bachelor's work is the variety of potential explanations for the existence of ordeals (also known as a *Judicium Dei*) within the medieval justice system.

First two chapters are dedicated to the definition of an ordeal as well as a short introduction into the historical context of an ordeal with an emphasis on Europe. The next part analyses various legal sources from the areas of Bohemia, England and Ireland and compares them. It shows both differences in kinds of ordeal which had been used and circumstances within which it can be found in legal texts. The last part demonstrates possible reasons behind the use of ordeals and tries to look at them from the point of view of a relation between them and an oath as another kind of medieval proof.

Key words: ordeal, *Judicium Dei*, justice, law, Middle Ages, oath

OBSAH

Úvod	5
1. Definice ordálu a její rozbor	11
2. Stručná historie ordálů s důrazem na Evropu.....	15
3. Výskyt ordálů v právních pramenech	20
3.1 Čechy	20
3.1.1 Shrnutí.....	30
3.3 Anglie	31
3.3.1 Shrnutí.....	35
3.2 Irsko	36
3.2.1 Shrnutí.....	42
3.4 Komparace	43
4. Zdůvodnění aplikace ordálu	49
4.1 Hodnotové pozadí užívání ordálů	49
4.1.1 Nahrazení centrální autority	50
4.1.2 Milost.....	51
4.1.3 Trest	54
4.1.4 Divadlo.....	55
4.2 Formální zdůvodnění ordálu.....	57
4.2.1 Ordál jako důkaz	58
4.2.2 Ordál a přísaha	61
Závěr	69
Použité prameny a literatura	71

Úvod

Centrálním tématem této bakalářské práce jsou ordály neboli boží soudy, jež tvořily důležitou součást systému realizace středověké spravedlnosti. Boží soudy byly pravidly svázané zkoušky, jež podstupovali žalovaní (popřípadě i žalobci) za účelem prokázat svou pravdu a nevinu prostřednictvím božského zásahu ve svůj prospěch. Jejich praxe sahá již do předkřesťanského období a ani později se neomezuje na křesťanskou Evropu, existují mnohé příklady z Afriky či Asie. Tato práce však z důvodu mého zájmu i rozsahu zužuje své pole na Evropu v době středověku.

Úloha středověkých ordálů v soudnictví bývá v odborné literatuře vysvětlována různými (místy si protirečícími) teoriemi, jež hledají v pozadí důvodu jeho užití různé psychologické motivace jednotlivých aktérů a různé dobové náhledy na spravedlnost. Ve své práci však chci nastínit, že pro středověkou praxi ordálů bylo neméně důležité její formální zdůvodnění. Ať už byli přítomní aktéři a zákonodárci motivováni jakkoli, boží soud byl především důkazním prostředkem a skutečně napomáhal rozsuzovat spory. Proto je třeba jej chápat i jako součást středověkého právního systému, jež logicky doplňovala ostatní dobové právní instituty, přičemž osobně chci poukázat především na jeho spojitost s institutem přísahy. Ordál a přísaha totiž navzájem pomáhaly ospravedlnit své místo a funkci ve středověkém soudnictví. Cílem této práce je tedy zjistit, zda a jak moc lze v pramenech nalézt podklady pro tuto teorii a jaké jsou pro ni logické argumenty.

V oblasti Evropy lze nalézt zmínky o ordálech již v 6. století n. l., a to ve franském právu. V ostatních oblastech se první doklady božích soudů dochovaly až z pozdějších staletí a svůj vrcholný rozkvět tento právní institut zažívá od 9. do 12. století. V Čechách pochází první projev této praxe dokonce až z tohoto období, a to *Dekreta Břetislavova* z roku 1039. Už od samých počátků provází v Evropě užití božích soudů kritika (nezřídka z církevních kruhů), která nakonec vyústila v jejich zákaz na 4. lateránském koncilu roku 1215. Od té doby aplikace ordálů u soudu postupně upadá a déle se ve většině Evropy drží především ordál soudního souboje. V oblasti Anglie je většina ordálů soudům zapovězena

poměrně rychle, kdežto v Čechách se jedná o mnohem pomalejší proces a s naprostou jistotou lze o jejich oficiálním zákazu hovořit až s *Obnoveným zřízením zemským*, které bylo výlučným zákoníkem a ordály již vůbec nezmiňuje.

Právě tyto dvě země jsem si spolu s Irskem vybrala pro svou komparaci právních norem, jež hovoří o božích soudech. Tato komparace mi v následujících kapitolách umožnila nestavět svou tezi o formálním zdůvodnění středověké realizace božích soudů pouze na odborné literatuře, ale ukázat i několik konkrétních příkladů z různých zemí a období. Jednou z příčin této volby byla i moje jazyková vybavenost vzhledem k některým pramenům a především odborné literatuře, stejně jako jejich přístupnost (ať už v Čechách, prostřednictvím internetových zdrojů či díky knihovně University of Essex, kde jsem měla možnost pobýt na zahraničním studijním pobytu a kde se mi též dostalo k tématu několika zajímavých počátečních poznatků o právní historii Anglie od Dr Catherine Crawford). Dalším důvodem pro volbu Anglie byla skutečnost, že řada ze studií, jež se zabývají zdůvodněním ordálových praktik a s nimiž se snažím ve své práci polemizovat, si za východisko svých závěrů taktéž zvolila tuto oblast. Dává tedy smysl snažit se svou tezi vůči nim obhájit i prostřednictvím podobné pramenné základny.

K těmto důvodům se pojí záměr komparovat s oblastí Čech území, které s ní nesousedí a nemělo tak na ni přímý právní vliv (na rozdíl od oblasti dnešního Německa). To vede k možnosti porovnat země, jež se lišily jak druhy užívaných ordálů, tak celkovým přístupem vládnoucí třídy k soudnictví, a v nichž se přesto lze snažit nalézt totéž obecné formální zdůvodnění existence božích soudů a ukázat, že tato teze je platná pro celou tehdejší Evropu. Osobně považuji za důležitý i fakt, že právě chvíle, kdy toto zdůvodnění pro užití božích soudů již nestačí, se stala oním zlomem, jenž měl za následek naprosté oddělení anglosaského a kontinentálního práva. Ordál totiž v obou právních oblastech nahrazují právní instituty, jež na jejich území začaly na poli důkazních prostředků konkurovat božím soudům ve století předcházejícím jejich zákazu, a právě od rozdílu mezi nimi se následně odvíjí veškeré odlišnosti mezi oběma právními systémy.

K těmto dvěma územím jsem později přidružila oblast Irska, kde ze zbytku Evropy probíhal jeden z nejvíce nezávislých vývoju aplikace ordálů v soudnictví. To mi umožňuje ověřit, zda mé závěry mají podklad i v tamějších značně odlišných variantách ordálů a zda lze navzdory všem rozdílům skutečně postřehnout logiku užití ordálů společnou celé středověké Evropě.

Svou práci jsem se rozhodla uvést rozbořem definice ordálu, která není tak neproblematická, jak by se mohlo zdát. Její analýza mi zároveň poskytuje možnost čtenáře seznámit se základními informacemi, jež považuji za nutné pro pochopení tématu. Následující kapitola nastiňuje vývoj ordálové praxe v Evropě, do jejíhož kontextu lze poté zasadit zkoumané prameny. Zbytek bakalářské práce je rozdělen na dvě základní části. První část rozebírá a komparuje právní prameny z oblasti dnešních Čech, Anglie a Irska a zjišťuje, zda v nich lze nalézt podklad pro tezi o propojení ordálu a přísahy a pro formální odůvodnění soudního užití ordálů. Zároveň mi rozbor pramenů umožňuje zjistit a zanalyzovat, jak moc se podoba božích soudů v těchto oblastech skutečně lišila, případně proč.

Druhá část nabízí možná odůvodnění středověké existence božního soudu. V této části nejprve nabízím různá v současnosti nabízená hodnotová odůvodnění středověké praxe ordálů a snažím se ukázat, že žádné z těchto vysvětlení samo o sobě kompletně neobstojí. V posledních kapitolách představuji svou interpretaci božích soudů jako především právního institutu zakotveného v soudním systému, jinak řečeno tezi o formálním odůvodnění ordálů. Tato práce tedy užívá metody chronologické a územní komparace, která je následně kombinovaná s rozbořem, kritikou a částečným odvrhnutím existujících teorií na téma důvodů středověké aplikace božích soudů vůči obviněným.

Ačkoli lze předpokládat, že ordálová praxe byla poměrně živá a mnohdy se od strohých právních ustanovení mohla lišit, hlavními prameny této práce jsou texty právního charakteru, neboť právě ty jsou určující pro povahu ordálu jakožto součásti pevně zakotvené v rámci celého právního systému, do něhož musí přesně zapadat. Dochovaný počet takových právních dokumentů je vzhledem k časovému odstupu bohužel skrovný. Pro českou oblast patří můj dík zejména Centru medievistických studií a jeho rozsáhlé on-line databázi středověkých

pramenů včetně kompletního textu *Codexu iuris Bohemici*¹ z edice H. Jirečka, z něhož přejímám většinu rozebíraných českých právních textů včetně rozsáhlých popisů božích soudů v *Řádu práva zemského*.

U ostatních oblastí tato práce z pramenů využívá zejména dokumenty přístupné na internetu, případně rozborů a citace pramenů zprostředkované zahraničními badateli. Pro území Anglie čerpám především z anglických verzí textů zákonů, jež jsou spolu zpřístupněny v knize *The Laws of the Earliest English Kings*² či na stránkách Fordhamské univerzity,³ přičemž ordály z nich nejvíce popisují a šíří především *Zákony krále Athelstana* z 10. století a *Clarendonské výnosy* z roku 1166. Pro oblast Irska čerpám nejvíce z anglického překladu W. Stokese, který spolu s původní irskou verzí textu vydal pod názvem *The Irish Ordeals, Cormac's Adventures in the Land of Promise, and the Decision of the Cormac's sword* ve třetím svazku edice *Irische Texte mit Wörterbuch*.⁴ Tuto svou edici pramene přitom zakládá na dvou verzích dochovaných v *Book of Ballymote* a *The Yellow Book of Lecan* ze 14. století, na základě lingvistického rozboru a jiných indicií však lze předpokládat, že text je svým původem mnohem starší.

Z odborné literatury je obecně nejpodnětnější knihou *Trial by Fire and Water, the Medieval Judicial Ordeal* od R. Bartletta.⁵ Ačkoli podává chronologický přehled užívání ordálů a zmiňuje případy z celé Evropy, nespokojuje se s pouhým suchým konstatováním faktů. Práce ostatních historiků podrobuje kritické analýze a zejména nesouhlasí s do té doby přijímanými teoriemi, jež zdůvodňovaly zánik ordálů. I přes své stáří dále výrazněji čerpám z díla H.C. Ley *Superstition and Force: Essay on the Wager of Law, the Wager of Battle, the Ordeal, Torture*.⁶ Tato kniha má velice široký záběr a opět zahrnuje

¹ JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris Bohemici II/2*[online]. Praha: Typis Gregerianis, 1870 [cit. 24.7.2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line:

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=290>.

² ATTENBOROUGH, F. L. (ed.) *The Laws of the Earliest English Kings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

³ *Medieval Legal History* [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://legacy.fordham.edu/Halsall/sbook-law.asp#ENGLISH%20LAW>.

⁴ WINDISCH, E., STOKES, W. (eds.) *Irische Texte mit Wörterbuch. 3/ 1–2*. Lipsko: Hirzel, 1891, s. 183-229.

⁵ BARTLETT, R. *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*. Brattleboro: Echo Point Books & Media, 1986.

⁶ LEA, H. C. *Superstition and Force: Essays on the Wager of Law, the Wager of Battle, the Ordeal, Torture*. Philadelphia: Collins, 1866.

prakticky celou Evropu, avšak nejvíce hovoří o oblasti dnešní Anglie a Francie. Cenné jsou jak časté příklady a citace z pramenů, tak autorovy úvahy, jež z pohledu důkazních prostředků srovnávají ordály a mučení.

Středověké pojetí spravedlnosti svou odlišností nejen odpuzuje ale i přitahuje badatele, umožňuje totiž relativizovat hodnoty zastávané současným soudnictvím a současný náhled na spravedlnost. K tématice důvodů a hodnot, jež lze hledat v pozadí praxe božích soudů, se nejexplicitněji vyjadřuje následujících pět studií. P. Brown ve své stati *Society and the Supernatural: A Medieval Change*⁷ uvádí, že ordály byly nástrojem konsensu v malých komunitách před centralizací státní moci a nárůstem populace. Podobnou tezi zastává i P.R. Hyams v *Trial by Ordeal: The Key to Proof in the Early Common Law*,⁸ kde se zmiňuje i o jeho trestajících kvalitách a oproti většině autorů věří, že pro zánik božích soudů byla nejdůležitější role soudních úředníků a nikoli církevní kritiky.

R. Colman se v článku *Reason and Unreason in Early Medieval Law*⁹ vymezuje vůči přiřazení ordálů do kategorie iracionálních praktik středověku a podobně jako P.T. Leeson ve své stati *Ordeals*¹⁰ nahlíží na ordály z pohledu důkazních prostředků. Leeson však pro tento účel na rozdíl od ní nevyužívá rozboru pramenů, nýbrž neobvyklé metody matematické logiky, jež na soudce, obviněné i jejich motivace hledí z pohledu pouhých čísel v rovnici. Poslední z těchto studií pochází z pera trojice autorů M. H. Kerr, R.D. Forsytha a M.J. Plyleyho a je zvana *Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England*.¹¹ Její autoři pomocí racionální metody, jež se snaží v moderních podmínkách replikovat původní podobu ordálů, a rozboru dochovaných středověkých statistik úspěšnosti jejich podstoupení argumentují, že ordál byl jednou ze středověkých variant milosti. Ke konkrétním nedostatkům i přínosu tezí těchto autorů se ještě vrátím v druhé polovině této práce.

⁷ BROWN, P. *Society and the Supernatural: A Medieval Change*. In: *Daedalus*, 104 (1975), s. 133-51.

⁸ HYAMS, P. R. *Trial by Ordeal: The Key to Proof in the Early Common Law*. In: *On the Laws and Customs of England*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981, s. 90-126.

⁹ COLMAN, R. *Reason and Unreason in Early Medieval Law*. In: *Journal of Interdisciplinary History* 4 (1974), s. 571-591.

¹⁰ LEESON, P. T. *Ordeals*. In: *The Journal of Law and Economics* 55 (2012), č. 3, s. 691-714.

¹¹ KERR, M. H., FORSYTH, R.D., PLYLEY, M. J. *Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England*. In: *The Journal of Interdisciplinary History* 22, (1992), č. 4, s. 573-595.

V českém prostředí není literatura týkající se božích soudů příliš bohatá. V současnosti se jedná především o různé studentské seminární, bakalářské a diplomové práce, často poměrně přehledového charakteru. Výjimku v tomto ohledu tvoří diplomová práce L. Míčky pod názvem *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské*,¹² která je cenná především svou kritikou starší české literatury k tématu a z níž čerpám i pro účely vysvětlení některých méně srozumitelných výrazů *Knihy Rožmberské*. Více se dále o ordálech zmiňuje zejména K. Malý ve své knize *České právo v minulosti*,¹³ která poskytuje přehled vývoje trestního práva v Čechách a komentuje vliv a povahu jednotlivých druhů právních pramenů. Ze starších prací lze i dnes využít zejména článek V. Brandla *Staročeské řízení soudní*¹⁴ z 19. století, který se širěji věnuje i tématu přísahy, a *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*¹⁵ od J. Markova z 60. let 20. století. Obě tyto práce jsou hodnotné svým zaměřením na procesní aspekt středověkého práva, přičemž Markov své získané poznatky navíc komparuje i s jinými evropskými oblastmi.

¹² MÍČKA, L. *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské*. Olomouc, 2010.

Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta filozofická.

¹³ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995.

¹⁴ BRANDL, V. *Staročeské řízení soudní*. In: *Právník* 8 (1869), s. 189-206, 225-234, 592-606, 621-636, 662-675, 696-713, 735-749, 807-814.

¹⁵ MARKOV, J. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha: Academia, 1967.

1. Definice ordálu a její rozbor

Současná učebnice československých právních dějin definuje ordál následovně:

„Ordálem nazýváme iracionální důkaz, kterým strany za využití přírodních sil či s odvoláním na nadpřirozené mocnosti, v době křesťanské na Boha, dokazovaly pravdivost svého tvrzení.“¹⁶

Podle této definice je tedy ordál: a) důkazem, který je b) iracionální, přičemž c) ordálu mohou využít obě strany. d) Využívá přírodní síly či nadpřirozené mocnosti a e) následuje až po určitém tvrzení člověka, jenž ho podstupuje. Za naprosto klíčové považuji to, že ordál tato definice označuje za důkazní prostředek, protože to ovlivňuje jeho životnost, ať už byly další důvody jeho užití jakékoli. Ve chvíli, kdy přestává podle společnosti uspokojivě plnit funkci důkazu, musí ordál nutně vymizet, nejlépe pokud společnost objeví efektivnější metody vyšetřování. Právě proto ordál v kontinentálním právu postupně nahrazuje tortura a přiznání jako vrchol nového inkvizičního procesu a v anglickém prostředí institut poroty.

Přesto je postavení ordálu jako součásti důkazního řízení ošemetné a někteří badatelé se zdráhají jej tak označovat a spíše jej kladou naroveň rozsudku či považují za zvláštní samostatné řízení.¹⁷ Nejpřesnějším se tak zdá uznat ordál jak za důkaz,¹⁸ tak za rozsudek, neboť působí anachronicky takto středověké řízení uměle dělit na různé neprostupně oddělené fáze typické pro dnešní soudnictví. Zdá se však, že se na něj postupně čím dál méně nahlíželo jako na rozsudek a čím dál více jako na pouhý důkaz, a jako takový snáze v očích soudu spolu se znovuoobjevením římského práva pozvolna ztrácel svou užitečnost a legitimitu.

¹⁶ MALÝ K. a kol. *Dějiny československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003, s. 116, jedná se v zásadě o citaci definice, jak je uvedena v knize MALÝ, op. cit., s. 53.

¹⁷ KAPRAS, J. *Soudy boží vodou a ohněm v českém právu*. In: *Sborník věd právních a státních 33* (1933), s. 166.

¹⁸ Ve své době byl označován též jako „boží svědectví“, viz BARTLETT, op. cit., s. 29.

Dále je pro účely definice ordálu potřeba upřesnit význam slova iracionální. Tento přívlastek v sobě nutně zahrnuje jistý odsudek božího soudu jako záležitosti dávné minulosti, „pošetilého“ středověku, jenž neobstojí ve srovnání s racionálním dneškem a důkazy v podobě záznamu kamer či testů DNA. V tomto případě se však jedná spíše o nešťastnou volbu přídavného jména, protože autoři touto jednoslovnou zkratkou chtěli pravděpodobně vyjádřit, že se jedná o na lidské moci nezávislý institut (což je výrok, který se někteří badatelé, jak ještě uvedu, snaží zpochybnit).

Co se týče stran sporu, boží soudy bývají nejčastěji děleny na jednostranné a dvoustranné. Jednostranné ordály jsou takové, při kterých boží soud podstupuje pouze jedna (žalovaná) osoba. V Čechách mezi ně patří zejména ordál rozžhaveného železa a ordál (studené) vody. Ordál rozžhaveného železa měl v historii více variant, přičemž nejpopulárnější varianta spočívala v tom, že žalovaný musel učinit několik kroků s rozžhaveným železem v ruce. Pokud po několika dnech ruka jevila známky poranění, považovalo se to za ukázkou viny, naproti tomu (zdánlivě) nepoškozená ruka prokazovala jeho nevinu. Tento druh ordálu je poměrně netypický svou *opakovanou* divadelností, tj. onou časovou prolukou mezi dvěma ritualizovanými úkony. V Čechách však byly užívány i jiné varianty, a to přísaha s prsty na rozpáleném železe a přechod přes rozžhavené radlice. První z nich je ukázkou pozdního vývoje tohoto druhu ordálu v Čechách, druhá z variant je známá především z procesu s atentátníky knížete Soběslava roku 1130.¹⁹

Dalším populárním jednostranným ordálem byl ordál vody, při kterém byla osoba svázána a ponořena. Potopila-li se, znamenalo to, že ji voda (element symbolizující čistotu či Ducha svatého) seznala nevinnou. V novověku se z tohoto druhu ordálu vyvinula známá součást čarodějnických procesů, avšak na rozdíl od dob středověku už nemuselo být pravidlem osobu vytáhnout, než se utopila.²⁰ V jiných oblastech Evropy byl ve středověku hojně užíván i ordál horké či vařící vody, při kterém bylo nutno vytáhnout určitý předmět z kotle plného vařící tekutiny, proto bývá u prve zmíněného často doplňován přívlastek *studené* vody.

¹⁹ *Kanovník vyšehradský*. In: Emler, J. (ed.) *Fontes rerum Bohemicarum* II, Praha 1874, s. 211.

²⁰ BARTLETT, op. cit, s. 150.

Naopak pro dvoustranné ordály je charakteristická účast obou stran, tedy žalobce i žalovaného. Takovým přechodovým ordálem mezi oběma kategoriemi je u nás v pozdním středověku zavedený ordál brodění.²¹ Při tomto božím soudu se sice brodí obě strany, ale utone-li první, nemusí osoba kráčející za ním pokračovat dál, a zbytečně tak riskovat svůj život - má tedy jistou výhodu. Haník ve své bakalářské práci pro tento specifický druh božího soudu dokonce vynalézá termín „*pasivní varianta dvoustranného ordálu*“.²²

Naproti tomu zcela typickým příkladem dvoustranného božího soudu je ordál soudního souboje, jenž opravdu nelze bez účasti obou stran či jejich zástupců uskutečnit a který byl hojně užívaný i v Čechách. Krom výše zmíněných pak existovaly i mnohé další druhy božích soudů, které v Čechách praktikovány nebyly. I jiné dvoustranné ordály však typicky poměřují síly (respektive pravdu výroků) žalobce a žalovaného, kupříkladu při ordálu kříže vyhrává spor osoba, jež déle vydrží mít zdvižené ruce, a opravdu tak svým tělem tvořit jakýsi vertikální kříž.²³

Ordál je právní institut, který využívá přírodních sil či nadpřirozených mocností. Jeho tradice předchází vzniku křesťanství, avšak křesťanská doba jej podobně jako jiné předkřesťanské rituály umně přejímá a upravuje. V době středověku je tak už v případě ordálu soudcem křesťanský Bůh a ostatní osoby přítomné na soudě jsou odsunuty do role svědků. Centrální figurou se naproti tomu stává zástupce církve. Logicky pak o to účinněji fungují církevní snahy s ordálem skoncovat tím, že je klerikům pod hrozbou exkomunikace zakázáno jej provádět či se ho jakkoli účastnit. Středověký ordál je s přítomností kleriků již natolik spjatý, že si s touto překážkou málokdy dokáže poradit, a boží soudy postupně mizí z veřejného života.

²¹ Řád práva zemského. In: *Codex iuris Bohemici II/2*, op. cit., s. 238.

²² HANÍK, V. *Iracionální důkazní prostředky- ordál soubojem*. Plzeň, 2014. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická, s. 8.

²³ Srovnej LEA: op. cit., s. 231

Poslední součástí definice, která si zaslouží rozebrat, je výrok, že ordál následuje až po určitém tvrzení stran. Ordál měl pro účely soudu skutečně potvrdit, případně vyvrátit, konkrétní nařčení z určitého porušení práva či přímo zločinu. Problém, na který poukazovali již soudobí kritici,²⁴ však spočíval v tom, že nebylo jasné, zda Bůh pomocí ordálu soudí pouze vinu spojenou se vzneseným zločinem. Na druhou stranu se ukázalo být výhodným této nejistoty využít ve prospěch božího soudu v oněch několika málo případech, kdy se ukázalo, že odsouzený ve skutečnosti čin nespáchal (například navrátil-li se údajný mrtvý po pár letech domů živ a zdrav²⁵): bylo možné namítnout, že jej vševědoucí Bůh seznal vinným z něčeho jiného.

²⁴ BARTLETT, op. cit., s. 87.

²⁵ BALDWIN, J.W. *The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals*. In: *Speculum* 36 (1961), s. 629.

2. Stručná historie ordálů s důrazem na Evropu

Boží soudy nebyly středověkým vynálezem. Ve skutečnosti je jejich tradice velmi stará, sahá až k *Ur-nammuově* a *Chamurappiho zákoníku*, který užívá v případech cizoložství a čarodějnictví ordálu studené vody.²⁶ Tento ordál však tyto starověké zákoníky pojmají opačně než většina středověkých: plování na hladině symbolizuje nevinu, kdežto potopení vinu. Z toho důvodu není potopená osoba následně vytažena, a ordál je tak ve starověku vždy důkazem, rozsudkem i trestem.

Ordál lze nalézt i v jiných starověkých oblastech, důležité pro budoucí evropský vývoj však je, že zcela chybí v římském právu, které se zdaleka tolik neodvolávalo na bohy a namísto toho bylo (a dodnes je) ceněno pro své přesné právní definice a přísnou logiku i právní argumentaci. V souladu s tím římské právo tolik neoplývalo ani právním institutem ordálové přísahy. Byla-li v římském právu použita přísaha, nebyl jí přisuzován charakter odpovídající přísaze středověké: byla spíše možností, jak přesně formulovat svůj nárok u soudu. V případě křivopřísežnictví nikdo neočekával boží trest, avšak ze strachu z přísných pozemských trestů za takto vyřčený lživý nárok se ho přesto tolik lidí neodvážilo. V rámci římského soudnictví tak přísahy byly spíše sekulární povahy.²⁷

Římské právo fungovalo na principu personalita práva a platilo i pro římské občany v oblasti západní Evropy. První zmínka o tomto právním institutu z oblasti Evropy tak pochází až ze *Sálského zákona (Lex salica)* z počátku šestého století.²⁸ Tento zákoník je soupisem franského zvykového práva za vlády merovejského krále Chlodvíka I. Právní obyčeje byly totiž v této době hlavním pramenem práva germánských říší a důležitou roli si zachovaly po celou dobu středověku, než je v kontinentálním právu nahradily pravidelně vydávané psané zákony. Několik málo dokladů o užití ordálů lze od šestého století nalézt i v jiných germánských kodexech, avšak o větší rozmach této praxe se zasloužila až

²⁶ SASSOON, J. *Ancient Laws and Modern Problems: The Balance between Justice and Legal system*. London: Third Millennium Publishing, 2001, s. 49-50.

²⁷ WATSON, A. *Curses, Oaths, Ordeals and Tials of Animals*. In: *Edinburgh Law Review* 1 (1997), s. 424-425.

²⁸ BARTLETT, op. cit., s. 4.

doba Karla Velikého. Během tohoto období se nejen zvýšila rozmanitost druhů božích soudů, ale i důraz na jejich aplikaci v soudnictví. Od této doby také ordálová praxe expanduje do zbytku Evropy: krom Irska, u něhož někteří badatelé argumentují pro nezávislý vývoj ordálů, se historici shodují, že do ostatních oblastí Evropy se boží soudy rozšířily právě díky vlivu franského práva.²⁹

Co se ostatních právních institutů franského práva týče, krom přísah byla velice častá praxe wergeldu, tedy finanční kompenzace za spáchaný trestný čin, jejíž výše se lišila dle činu či postavení osoby. Dobové právo tehdy ještě neznalo rozdělení na civilní a trestní proces, a u obou tak aplikovalo tytéž právní instituty a postupy. Toto rozdělení nastalo až později, a to s recepcí římského práva a zavedením inkvizičního procesu do trestního řízení. Z toho důvodu bylo ordály (podobně jako výše uvedený institut wergeldu) možné aplikovat nejen (častěji) v případě trestných činů, nýbrž i pro řešení otázek, jež by dnes spadaly do oblasti práva soukromého (kupříkladu určení otcovství).

Následné období 9. až 12. století se tedy stalo dobou rozšíření ordálové praxe, a to jak územně, tak co do počtu jednotlivých kauz. Jedná se o období, v němž lze stále počítat s častým urovnáváním sporů mimo hranice soudu, avšak některé činy s rodící se mocí státu nabývají na důležitosti pro celou společnost a stoupá tendence je řešit soudní cestou. Zároveň se jedná o epochu, jež se vyznačuje hlubokou vírou v božské zázraky a stoupající rolí církve v soudnictví. Ordály do tohoto kontextu skvěle zapadaly: byly relativně rychlým napravením výrazného porušení lidského a božského řádu. Doplňovaly přitom ostatní důkazní prostředky, mezi které patřila zejména ústně podaná svědeckví, přísahy a čím dál více i spolupřísežnictví.³⁰ Za směrodatnou byla považována i pověst člověka. Psaných dokumentů a svědeckví bylo vzhledem k negramotnosti obyvatelstva a náročnosti udržování stálé státní evidence pomálu. Lidé navíc chovali větší důvěru v přísahu či ordál než v psaný dokument, jehož pravost považovali za mnohem diskutabilnější. Lze se domnívat, že i nárůst důvěry v listinné důkazy později napomohl zániku božích soudů.

²⁹ Ibid., s. 9.

³⁰ Tedy přísaha s dalšími přísahajícími. Spolupřísežnictví bývá častěji nazýváno očistnou či ordálovou přísahou, tento termín zde však nepoužívám, neboť by se mohl plést s dalšími druhy přísahy, které zde uvádím.

Po dlouhou dobu se historici domnívali, že ve 12. století klesá počet absolvovaných božích soudů, avšak Bartlett ve své knize ukazuje, že ordálová praxe byla v této době v Evropě stále ještě velice živá. Přibližně v tomto období se dále spolu s křesťanstvím šíří do severní, jihovýchodní a východní Evropy.³¹ Zároveň však ve 12. století narůstá především církevní kritika tohoto právního institutu (jedním z nejvýznačnějších kritiků byl především Petr Kantor).³² Argumenty proti ordálům lze nalézt již v dřívějších staletích, lidem se kupříkladu nelíbí možnost výsledek ovlivnit lidskou rukou či d'ábelskou magií³³ či si všímají určitých fyzikálních zákonitostí, častěji je však zpochybňován konkrétní výsledek (případně určitý druh ordálu) než institut ordálu samotný. V období, které předchází 4. lateránskému koncilu, k tomu ze stran duchovních stále více přibývají hlasy, jež tvrdí, že ordál nejen nemá přímý podklad v Písmu, nýbrž že víru dokonce podkopává. Je totiž okamžikem, kdy člověk Boha nutí k zázraku. Snaha dávat Bohu podobný rozkaz je tak v přímém rozporu s výrokem „*Nebudeš pokoušeti Pána Boha svého*“ (Dt 6, 16; Mt 4,7).³⁴

Právě 4. lateránský koncil se stal osudným soudnímu užití ordálu, a to svým 18. kánonem, který zakazuje církevním představitelům účastnit se ordálu horké i studené vody a rozžhaveného železa. Samotný 18. kánon však nejprve začíná tím, že klerikům zakazuje vyhlásit či vykonat trest smrti. Kontext, v němž se zákaz církevní účasti na ordálu nachází, tak ukazuje jeden z dalších důvodů církevní nechuti vůči tomuto institutu: jeho násilnou povahu. Kánon též odkazuje na dřívější zákazy soudních soubojů. Nezakazuje sice praktiku jako takovou, avšak zbavuje boží soudy církevního posvěcení a zakazuje klerikům se jich jakkoli účastnit.³⁵ Svým původem pohanská ordálová praxe je v této době už natolik propojena s křesťanstvím a rolí kněze při tomto obřadu, že se s tímto zákazem nedokáže vyrovnat.

³¹ BARTLETT, op. cit., s. 42-53.

³² K tomu více BALDWIN, op. cit., s. 626-627.

³³ BARTLETT, op. cit., s. 71.

³⁴ LEA, op. cit., s. 150.

³⁵ BROWE, P. (ed.) *De ordaliis I, Decreta pontificum romanorum et synodorum*. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 1932, s. 45.

V některých zemích, které se snaží co nejrychleji být poslušny papeže, je zákaz velmi rychle zopakován i na domácí půdě (oblast Dánska, Anglie, Skotska, Itálie).³⁶ V oblasti Anglie se z důvodu absence ordálů přistoupí k obecnému zavedení porot. Déle trvá se zákazu prosadit v méně právně rozvinutých zemích východní a jihovýchodní Evropy, kde je nakonec postupně vyžene až větší rozvoj práva založeného na právu římském. K šíření římského práva přispívá církev prostřednictvím jím ovlivněného práva kanonického, a to zhruba od dob Tomáše Akvinského. Pomáhají jí v tom rozvíjející se univerzity (počínaje zejména tou v italské Bologni), jež vyučují římské a kanonické právo, nikoli jednotlivé okruhy práva domácího. Domácí právo je v totiž v tomto období stále ještě rozdrobeno a netvoří jediný systém, který by se hodil pro univerzitní výuku: existovalo právo zemské, městske, kanonické, hornické...aj.³⁷

Kontinentální právní systém se tedy vydává cestou římsko-kanonického procesu, jenž je založený na racionálním myšlenkovém postupu, který váží a sčítá jednotlivé důkazy, dokud soudce nemá naprostou jistotu. Ze začátku se kontinentální právníci snaží sloučit římské právo s ordálovou přísahou, a to v případech důkazní nouze.³⁸ Posléze se však rozvine detailně propracovaný systém, v němž jsou jednotlivým důkazům přisouzeny konkrétní matematické hodnoty, které se sčítají ve snaze získat stoprocentní jistotu. Vytouženým cílem je získání doznání, k němuž bylo možné dospět krom svědectví a listinných důkazů i prostřednictvím mučení (za předpokladu již existujících jiných indicií viny).³⁹ Boží intervenci tak na kontinentu nahrazuje osobní svědomí a hlas pachatele, tj. důvěru v boží vševědoucnost jiná jistota v podobě přiznání. Mučení navíc podobně jako ordál využívá lidské tělo a někteří badatelé hledají v pozadí užívání mučení převládající názor, že takové tělo má blíže k Bohu a není schopné lhát.⁴⁰

Ve většině států Evropy ze všech druhů božích soudů nejdéle přežívá ordál soudního souboje (kterému, na rozdíl od ostatních druhů božích soudů, tolik neškodila nepřítomnost kléru), z něhož se později vyvinuly šlechtické duely

³⁶ LEESON, op. cit., s. 24.

³⁷ ŽIDLICKÁ, M. *Římské právo a jeho vliv na formování kontinentálního právního systému*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s.9-10.

³⁸ Srovnej BALDWIN, op. cit., s. 616.

³⁹ V kontinentálním právu je nejexplicitnějším výrazem vítězství této právní doktríny *Constitutio Criminalis Carolina* z roku 1532.

⁴⁰ Této tezi se věnuje především kniha SILVERMAN, L. *Tortured Subjects: Pain, Truth, and the Body in Early Modern France*. Chicago: The University of Chicago Press, 2001.

v otázkách cti.⁴¹ Jistý návrat ordálu studené vody lze hledat v novověkých čarodějnických procesech, které však v sobě skrývají poněkud jinou logiku: potopené osoby mnohdy nejsou vytaženy, a tato praktika tak v sobě má mnohem více z lynče (často se jedná i o velmi spontánní akce) či trestu než z důkazního prostředku.

Moderními pozůstatky ordálů a ordálových přísah v Evropě zůstávají pouze určitá rčení, jako je „dobrého nepálí“, „ruku do ohně bych za to nedal“, „ať se propadnu, neříkám-li pravdu“,⁴² „to haul someone over the coals“...apod. Dalším takovým pozůstatkem je slovo „ordál“, které je dodnes užíváno především v anglické oblasti pro jakékoli životní zkoušky náročného charakteru, s čímž může souviset i anglické rčení „to go through fire and water“. Přesto v poslední době toto téma zažívá jistou obrodu v podobě fascinace touto, pro dnešního člověka již zcela exotickou, soudní praktikou.⁴³

⁴¹ BARTLETT, op. cit., s. 122.

⁴² MÍČA, op. cit., s. 132.

⁴³ Dokladem jsou jak výše zmíněné nové historické studie, jež pátrají po hodnotách skrytých v pozadí jejich užití, tak zcela populární hold tomuto institutu v knihách či televizi. V současnosti zcela nejpopulárnějším příkladem je jeden ze světově nejsledovanějších seriálů *Hra o trůny*, který opakovaně milionům diváků ukazuje svou verzi soudního souboje.

3. Výskyt ordálů v právních pramenech

3.1 Čechy

V českém prostředí o božím soudě hovoří již *Dekreta Břetislavova*⁴⁴ z roku 1039, jež se zachovala díky Kosmově kronice. Svou stručností dávají *Dekreta* vyniknout tomu, jakou důležitost kníže Břetislav I. přikládal božím soudům, neboť se jich dotýkají na vícero místech. Na druhou stranu z nich lze těžko odhadnout předchozí praxi, protože v této době (i následujících staletích) byly převládajícím pramenem práva stále ještě nepsané obyčeje. Rozhodnutí panovníka tak byla obvykle stručná i proto, že se věnovala především otázkám, které chtěl kníže upravit jinak, či pravidlům, jež navzdory právním obyčejům nebyla příliš respektována. Proto se *Dekreta* kupříkladu dotýkají otázky krčem či monogamie.⁴⁵

Všeobecně se však tento pramen z velké části zabývá rodinným a trestním právem, což jsou shodou okolností dvě sféry, v nichž bývá největší tendence užívat institutu božního soudu. V *Dekretech* se kupříkladu v jednom z ustanovení žena, jež odmítá zůstat ve svazku manželském, může vyhnout nucenému exilu do Uher výrokem, že ji muž bil či trýznil, což potvrdí právě úspěšným absolvováním božního soudu. Ordály rozžhaveného železa a studené vody jsou tu též zmíněny v souvislosti s vraždou, kdy má být viník uvržen do vězení a nucen jeden z nich podstoupit, nekoná-li pokání.⁴⁶ Slovo pokání je v tomto kontextu poměrně interpretativní a je možné, že se tím poukazuje na praxi pokání finančního charakteru.

Zajímavé je, že v případech osočení z příliš závažných zločinů (například z otcovraždy) neměla být obžalovanému dána šance očistit své jméno pomocí božního soudu, a měl být rovnou vyhoštěn.⁴⁷ Boží soud tedy už v této době není považován za všespásný. Je naopak možné, že toto ustanovení je výrazem prvního

⁴⁴ *Codex iuris Bohemici*, op. cit., s. 15-16; český překlad s předmluvou lze nalézt v ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. (eds.) *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

⁴⁵ MALÝ, , op. cit., s. 14.

⁴⁶ JIREČEK, H. (ed.) *Codex iuris Bohemici I* [online]. Praha: Typis et sumptibus Typographi I.L. Kober, 1867 [cit. 24.7. 2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=264>, s. 15.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 15.

náznak nedůvěry k ordálu samotnému. Lze to však vykládat i tak, že už samotné nařčení z těch nejhorších zločinů stigmatizovalo údajného pachatele natolik, že nemohl ve společnosti déle setrvat a situaci bylo třeba vyřešit ještě rychleji než obvykle. Toto vysvětlení lze doplnit Míčovým tvrzením, že toto ustanovení napomáhalo zabránění krevní mstě (ačkoli v tom případě mi připadá překvapivé, že se zde postupuje jinak než u ostatních vražd).⁴⁸

Poslední za zmínku v textu pramene stojí i postavení arcikněze, který zde zastává roli, již lze ze světa dnešní justice nejvíce připodobnit státnímu zastupitelství, příslušné zločince totiž označuje hradeckému správci či knížeti.⁴⁹ Tento tah je spolu se zákazem pohřbívání mimo posvěcenou půdu a přenecháním manželských otázek církevní jurisdikci výrazem boje raně přemyslovského státu s pohanskými zvyky a morálkou a ukázkou snahy panovníka posílit církevní autoritu.⁵⁰

Podobně jako *Dekreta* pomáhají i *Statuta Konrádova*⁵¹ z roku 1189 posilovat pozici církve v průběhu soudního řízení. V osmém článku je zmíněn ordál studené vody, přičemž důraz je kladen na to, aby jeho výkon měl na starosti pouze duchovní a jeho pomocník. Tento pramen obecně věnuje větší pozornost otázkám procesního práva a logicky tedy i průběhu božích soudů. Soudním úředníkům a duchovním je přitom zaplácena určitá částka (zvaná čistotné⁵²), a to i když se obžalovaný ukáže být nevinným. Konání ordálů tak mohlo být pro soudy i duchovní poměrně lukrativní záležitostí.⁵³

Jedno z dalších ustanovení⁵⁴ též dokazuje brzkou praxi institutu náhradníka, kterého mohou pro ordál vody využít obvinění urozeného původu. Pro zachování středověkého řádu světa, jenž lidstvo dělil na různé společenské vrstvy, se zdá důležité projevit toto dělení určitými privilegii i u soudu, jenž má být projevem obnovení řádu v malém. V tomto případě tak nemusel obžalovaný

⁴⁸ MÍČA, op. cit., s. 65.

⁴⁹ JIREČEK (ed.). *Codex iuris Bohemici I*, op. cit., s. 15.

⁵⁰ MALÝ, op. cit., s. 41.

⁵¹ *Codex iuris Bohemici I*, op. cit., s. 54-58; český překlad s předmluvou lze nalézt v ADAMOVI, SOUKUP, op. cit., s. 27-30.

⁵² BRANDL, op. cit., s. 742.

⁵³ Podobné praktiky lze nalézt i v jiných zemích, srovnej BARTLETT, op. cit., s. 92.

⁵⁴ *Codex iuris Bohemici I*, op. cit., s. 56.

urozeného původu podstoupit boží soud sám a mohl místo sebe použít náhradníka (neboli zástupce).

Krom ordálu vody a železa (ve *Statutech* užitého pro krádež dobytčat, včel či čeledínů, a to v podobě radlic⁵⁵), jež zmiňují už *Dekreta Břetislavova*, lze v *Statutech Konrádových* nalézt i podklady pro existenci dalších druhů božího soudu v českém soudnictví dvanáctého století. Hovoří například o soudním souboji, který je však povolen pouze ve sporech s cizinci.⁵⁶ Proto se někteří historici domnívají, že se soudní souboj do Čech dostal z ciziny, konkrétně z oblasti dnešního Německa.⁵⁷

V případech týkajících se zabití na cestě má být užitá přísaha na relikvie,⁵⁸ jež je jistým přechodem mezi ordálem a ryzí přísahou. Obyčejná přísaha je pak zmíněna ve spojitosti s nárokem na vrácení ukradeného zvířete. To se však týká pouze větší zvěře, v případech menší důležitosti jsou *Statuta* poměrně liberální a povolují stranám tzv. slubní soud,⁵⁹ tj. vyřešit svůj spor pomocí středověké obdoby smírcího soudu. Centrální autorita zatím neměla prostředky na to nabízet a uplatňovat spravedlnost ve všech druzích sporů v rámci své země, a *Statuta* tak tímto způsobem umožňují rozeznat dělicí čáru mezi tím, co bylo v této době považováno za důležité a co už bylo v očích zákonodárce spíše malichernou záležitostí. *Statuta* jsou v tomhle ohledu poměrně reprezentativní: podobně jako jiné země Evropy považují vlastnictví dobytka za jeden ze zájmů nejvíce hodných právní ochrany a v takových případech užívají ordálu.⁶⁰

Zajímavé je též ustanovení určující, že soudy se mají konat pouze dopoledne⁶¹ (k obědu mohlo být podáváno víno, jež by oslabilo pozornost a přesný úsudek soudců). Ve dvanáctém století je však takové ustanovení překvapivé: ukazuje, že lidskému prvku byla přisuzována dostatečná důležitost i v případech, pro něž byl určující průběh božího soudu, neboť od Boha nelze dost dobře očekávat větší roztěkanost po době oběda. Na druhou stranu to lze

⁵⁵ Ibid., s. 56.

⁵⁶ Ibid., s. 57.

⁵⁷ MÍČA, op. cit., s. 67.

⁵⁸ *Codex iuris Bohemici I*, op. cit., s. 57.

⁵⁹ Ibid., s. 56.

⁶⁰ Jak například uvidíme v jedné z pozdějších kapitol, v Anglii seznává král Athelstan, že pro tento a další nebezpečné zločiny nestačí pouhá přísaha jednoho člověka.

⁶¹ Ibid., s. 56.

interpretovat i poukazem na obřadní charakter božích soudů: u oblasti Anglie dále poukáží i na ustanovení, jež účastníkům nakazovalo se postit. V tomto případě mohl být důvod podobný.

O ordálu vařící vody se krátce zmiňuje *Imunitní privilegium Břevnova*, jež má pocházet z roku 1222, ale je pokládáno za pozdější falsum z konce 13. století.⁶² Dokládá tak pravděpodobnou existenci tohoto druhu ordálu v naší oblasti, přesto jej nelze pokládat za nejčastější druh ordálu na našem území.

O zákaz ordálu rozzhaveného železa a studené vody se ve 14. století neúspěšně snaží Karel IV. ve svém zákoníku *Maiestas Carolina* (označuje je za „pohanskou přísahu“⁶³). České zemské právo bylo celkově, co do vývoje procesního práva (z důvodu nedůvěry šlechty k jakýmkoli změnám ze strany centrální moci), za zbytkem Evropy nejvíce opožděným okruhem práva v Čechách, a to i s ohledem na důkazní prostředky.⁶⁴ Lze však předpokládat, že se založením pražské univerzity stoupá postupně znalost římského a kanonického práva v Čechách, a roste tak i jejich vliv na jednotlivé okruhy práva domácího, které o několik století později nakonec povede i k převratu systému práva v právu zemském.

Na straně kanonického práva je však období 14. století pro oblast Čech přelomové. V roce 1312 je kněžím zakázána účast na ordálech vody a železa (respektive jejich posvěcení).⁶⁵ Důležitou postavou je však v tomto ohledu o něco později zejména blízký spolupracovník Karla IV., pražský biskup (posléze arcibiskup) Arnošt z Pardubic. Tento muž v mládí pobýval na univerzitách v Padově a Bologni, tedy v kolébce znovuoživení římského práva a proslulém místě pro studium jím ovlivněného práva kanonického. Arnošt z Pardubic tam

⁶² OUJEZKÝ, L. *Iracionální prostředky v českém procesním právu*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická, s. 15.

⁶³ *Codex iuris Bohemici II/2*, op. cit., s. 139.

⁶⁴ K jednotlivým důvodům zavržení *Maiestas Carolina* ze strany šlechty více viz VANĚČEK, V. *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*. In: VANĚČEK (ed.). *Karolus Quartus*. Praha: Univerzita Karlova, 1984, s. 113-120.

⁶⁵ POLC, J. V., HLEDÍKOVÁ, Z. (eds.). *Pražské synody a koncily předhusitské doby*. Praha: Karolinum, 2002, s. 100.

pravděpodobně studoval právě tento obor a s tamějšími právníky zůstal v kontaktu i po svém návratu do Čech.⁶⁶

Dochovaná statuta z jím svolané diecézní synody roku 1343 ukazují dobový negativní církevní postoj k ordálům a Arnoštovu snahu zavést své právní poznatky z Itálie do práva své diecéze včetně definitivního prosazení výše zmíněného zákazu církevní účasti na ordálech. Ordály rozžhaveného železa a studené vody tento pramen označuje za ďábelskou praktiku a je praktikujícím klerikům hrozí trestem exkomunikace.⁶⁷ Vzhledem k neúspěchu oficiálního světského zákazu ordálů Karla IV. však tato praxe i přes církevní nesouhlas mizí z českého zemského práva velice pozvolna.

Krom vyhlášených právních norem jsou vděčným pramenem pro tematiku ordálů právní knihy, jež nebyly závazným právním dokumentem, avšak měly značný faktický vliv na soudní praxi. Nejstarší dochovanou právní knihou je *Knihy Rožmberská* (neboli *Knihy starého pána z Rožmberka*), jež pochází z konce 1. poloviny 14. století, přičemž některé její části jsou pravděpodobně ještě starší.⁶⁸ Z hlediska tématu ordálů je jejím nejproblematictější ustanovením článek 71. V závislosti na paleografickém čtení pramene a jeho interpretaci lze totiž jeho text chápat buď jako pouhé zavedení přísahy před ordál vody,⁶⁹ či jako doporučení v budoucnu namísto ordálu vody užít přísahy v kombinaci s ordálem losem.⁷⁰

V *Knize Rožmberské* je dále poměrně častým institutem spolupřísežnictví, a to i u závažnějších trestných činů. Za příklad může sloužit spolupřísežnictví v případě obvinění ze znásilnění.⁷¹ Tento pramen velmi podrobně vysvětluje, jakého druhu ordálu má být užito při kterém zločinu (aniž by jakkoli komentoval způsob provádění). Ordál studené vody byl využit v případech ničení pozemku, loupeže, krádeže, ničení lesa, lovení na cizím pozemku, neoprávněného vybírání dávek, krádeže dobytka a neoprávněného rozorání pole. Ordál rozžhaveného železa naproti tomu v případech obvinění z krádeže zlatých předmětů, žhářství,

⁶⁶ HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 21, 27, 56.

⁶⁷ POLC, HLEDÍKOVÁ (eds.). *Pražské synody*, op. cit., s. 113.

⁶⁸ Malý, op. cit., s. 24-25.

⁶⁹ MÍČA, op. cit., s. 79-80.

⁷⁰ BRANDL V. (ed.). *Knihy Rožmberská*. Praha: Jednota právnická, 1872, s. 51.

⁷¹ Ibid., s. 81.

vloupání, zabití či krádeže koně, způsobení škody na sadu, krádeže včel a ublížení na zdraví.⁷²

Výhoda ordálu studené vody vůči ordálu rozžhaveného železa spočívala v jeho rychlejším a okamžitě divácky vděčném provedení. Proto ho lze například více odůvodnit v případě neoprávněného výběru dávek, který se mohl více týkat i některých přihlížejících. V tom případě je sice udivující přiřazení podobně potenciálně společensky nebezpečného žhářství ke druhé kategorii zločinů, může se však jednat o snahu připodobnit podobu ordálu (který využívá element ohně) samotnému zločinu. Zvláštní je dále odlišný druh ordálu pro jinak podobné činy krádeže dobytka a krádeže koně. Soudní souboj meči byl (vedle ordálu rozžhaveného železa) stanoven pro nejnebezpečnější případ vraždy a kyji ve sporech o finanční kompenzaci za zabití.⁷³ Soudního souboje bylo možné též fakultativně užít v případě nařčení ze zrady krále.⁷⁴

V *Knize Rožmberské* se dále nachází i již zmíněné losování, které však sloužilo především k volbě či určení přípustnosti svědků. Důvod nutnosti losovat spočíval v tom, že v daném případě mohli přísahat pouze svědci jedné ze stran.⁷⁵ Kde však nahradila ordálová přísaha obou stran původní ordál vody a obě strany přísahaly úspěšně, nastoupil ordál losem až následně.⁷⁶ U tohoto pramene je možné konstatovat právě i četné důkazy v podobě přísah. Nelze než souhlasit s Malého tvrzením,⁷⁷ že toto konkrétní ustanovení je kupříkladu výrazem přísahy vysloveně ordálového charakteru: „*Čl. 176. Ze psa neda z kakého i ze všelikakého jeden póhon, že to zlodějstvo; právo za přísahu vzieti na svú vieru, rci: ‘To beru na mú vieru i na mú duši, sem-li ten pes ukradl, bóh daj, bych opsél, jako ten pes.*’“⁷⁸ V její formulaci je totiž ještě přítomné přesvědčení, že by Bůh případného křivopřísežníka ihned náležitě potrestal.

⁷² *Knihy Rožmberské*, op. cit., s. 78-82. Pro účely překladu původních termínů čerpám zejména z jejich rozboru v MÍČA, op. cit., s. 79-81.

⁷³ *Knihy Rožmberské*, op. cit., s. 81.

⁷⁴ JELÍNKOVÁ, V. *Ordál soubojem*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta právnická, s. 24.

⁷⁵ MÍČA, op. cit., s. 94.

⁷⁶ *Knihy Rožmberské*, op. cit., s. 51.

⁷⁷ MALÝ, op. cit., s. 25.

⁷⁸ *Knihy Rožmberské*, op. cit., s. 81. Markov dokonce zachází tak daleko, že v ní spatřuje ozvěnu předkřesťanských ordálových přísah, viz MARKOV, op. cit., s. 121.

Již dříve zmíněným podnětným pramenem ke studiu ordálu je *Ordo Iudiciae terrae* a jeho pozdější staročeský převod zvaný *Řád práva zemského*, jenž se však od latinské verze v určitých místech značně odchyľuje a není pouhým úzkostlivě se originálu držícím překladem. Pocházejí z 2. poloviny 14. století a oba se široce věnují procesním otázkám práva. Značná část ustanovení je tak věnována v českém prostředí nejdetailnějšímu popisu všech stadií určitého druhu božího soudu, konkrétně ordálu soubojem.

Ustanovení článků 53 a 68 navíc popisují i ordál rozžhaveného železa (v případě vloupání)⁷⁹ a ordál broděním (v případě krádeže pozemku).⁸⁰ Ordál broděním je (oproti jiným druhům božího soudu) problematický v tom ohledu, že krom neúspěchu jedné ze stran existují ještě dva potenciální výsledky. Podařilo-li se přebrodit oběma stranám, byly proto donuceny následně podstoupit ještě soudní souboj. Naopak nepřebrodiva-li se ani jedna z osob, bylo možné se domnívat, že pravda nebyla ani na jedné straně.⁸¹ Dále lze jmenovat i četná ustanovení týkající se institutu přísahy, včetně již zmíněné kombinace přísahy a ordálu rozžhaveného železa typické pro toto pozdní období užívání ordálů. Obviněný musel mít po celou dobu přísahy dva prsty položeny na žhavém železe, jinak mu hrozila ztráta pře. Glosa připsaná k tomuto ustanovení vysvětľuje, že cílem bylo zastrašit obžalované od podstupování přísahy, což dle Kaprase naznačuje, že v této době už nebyl zcela chápán původ tohoto ustanovení a ordálová povaha této přísahy.⁸²

Jakkoli následující paragrafy podrobně popisují průběh a jednotlivé variace ordálu soudního souboje, lze za naprosto klíčový považovat článek 18, jenž ordál dává do přímého kontextu s přísahou žalobce i žalovaného. Pochybí-li v přísaze žalobce, prohrává svou při, pochybí-li žalovaný, pohrává při i svůj život. K ordálu soudního souboje (užitého zde pro čin vraždy či znásilnění) se přistupuje pouze poté, co přísahou projdou obě strany.⁸³ Ten tudíž prokáže nejen vinu na posuzovaném zločinu, nýbrž i křivou přísahu a tedy prohřešek vůči Bohu, jenž tak křivopřísežníka odhaluje divákům. Ordál soudního souboje tudíž v určitých

⁷⁹ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 228-229.

⁸⁰ Ibid., s. 238-239.

⁸¹ MALÝ, op. cit., s. 54.

⁸² KAPRAS, op. cit., s. 161.

⁸³ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 209-210.

případech může fungovat jako „pojistka“ vůči křivopřísežníkům a prostředek jejich zastrášení. Důležitost tohoto ustanovení lze nahlédnout zejména tehdy, uvědomíme-li si kontext, v němž se nachází, totiž udivující četnost přísah v *Řádu práva zemského*. Tato četnost spolu s tím, že chyba v přísaze vedla ke ztrátě pře, ukazuje, že přísaha byla skutečnou „královnou“ ordálů a ordál soudního souboje byl užit pouze, přísahaly-li „úspěšně“⁸⁴ dvě strany protichůdná tvrzení.

Podobně tomu je i u v *Řádu práva zemského* přítomného ordálu broděním (pochybení v přísaze či její odmítnutí zde však na rozdíl od soudního souboje podle všeho znamená pro obžalovaného pouze ztrátu pře, nikoli života⁸⁵), kde se však jedná o přísahu se spolupřísežníky. V latinské verzi textu na tomto místě následný ordál brodění chybí, a toto ustanovení je tak názornou ukázkou problémů, do nichž se právo (při zrušení ordálů a zachování klasické podoby přísah) může dostat.⁸⁶

Zajímavá jsou ustanovení o průběhu soudního souboje v případě, že je žalobcem žena. Žaluje-li dle *Řádu práva zemského* nikdy neprovdané děvče, volí si zástupce, který se bije místo ní (netrvá-li na své osobní účasti, pro niž musí být starší osmnácti let). Žaluje-li vdova sobě rovného, bije se s ním sama, avšak žalovaný je znevýhodněn tím, že je až po pás v jámě. Vyjde-li vdova ze šraněk či muž z jámy, prohrává svou při.⁸⁷

Prvek „jámy“, který se do Čech dostal ze západní Evropy,⁸⁸ jasně ukazuje, že soudní souboj není zcela slepou důvěrou v pravdu. Bohu je třeba „pomoci“ vyrovnáním původních nerovností, avšak finální rozsudek je stále ponechán na něm.⁸⁹ Obecenstvo ale pravděpodobně tušilo, že fyzické předpoklady mají také svůj podíl, lze se tedy domnívat, že i zástupci bývali voleni na jejich základě a že si všichni netroufli žalovat silnějšího soupeře (což nutně ovlivní případnou statistiku úspěšnosti podstoupení tohoto druhu ordálu). Zástupce navíc nemávaly

⁸⁴ Tj. bez přeroknutí či jiného porušení vyžadovaných formalit (popřípadě u přísahy na relikvii i bez okamžité ztráty života), u tzv. „přísahy s kléskou či se zmatkem“ s povolením v přísaze jakkoli až dvakrát pochybit. Srovnej MARKOV, op. cit., s. 128.

⁸⁵ Karel Malý se domnívá, že zde došlo k posunu v době Karla IV., a to v souvislosti s jeho bojem proti ordálům. Neúspěch v přísaze tak vedl už „jen“ k žaláři a nikoliv na popravčí špalek, viz MALÝ, op. cit., s. 56.

⁸⁶ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 238-239.

⁸⁷ Ibid., s. 217.

⁸⁸ MÍČA, op. cit., s. 78.

⁸⁹ COLMAN, op. cit., s. 587.

pouze ženy, dle článku 23 měli i muži možnost si zvolit náhradníky.⁹⁰ V takovém případě probíhá soudní souboj podobně, avšak oba bojují kyji, nikoli meči, a souboj nepřechází ve stětí poraženého bojovníka. Jak signalizuje změna zbraně, před přítelem téhož stavu bylo možné dát přednost náhradníkovi stavu nižšího, jenž neměl právo bít se mečem, a který byl pravděpodobně zvolen zejména na základě své síly, odolnosti a loajality.

Při obvinění výše postaveného šlechtice méně urozeným se dále z důvodu cti mohl obviněný rozhodnout zprostit se povinnosti s ním bojovat tím, že podstoupil přísahu se šesti spolupřísežníky. V případě, že se role obrátily, se po níže postaveném obviněném žádá tatáž přísaha, avšak odmítne-li ji podstoupit, nelze se soudnímu souboji vyhnout.⁹¹

Pozdější právní knihy se také věnují zejména ordálu soubojem, lehce se o něm kupříkladu zmiňují *Práva zemská česká Ondřeje z Dubé* z přelomu 14. a 15. století, která se též široce věnují přísaze. Soudní souboj však navrhuje pouze jako jednu z možností (v případě vraždy nezletilce a znásilnění), k nimž se soud může uchýlit, a autor komentuje starodávnost této praxe.⁹² Jelínková ve své práci o ordálu soudního souboje správně podotýká, že Ondřej z Dubé zde tento boží soud už pojímá spíše jako součást trestu.⁹³

V oblasti Moravy je ukázkou posledních záchvěvů soudních soubojů ještě *Kniha Drnovská*⁹⁴ z počátku 16. století a o něco starší *Kniha Tovačovská*⁹⁵ z 80. let 15. století. Ta je i známkou narůstajícího oficiálního rozlišování mezi jednotlivými druhy přísah. Ukazuje jak přísahy, jež mají povahu vyjádření osobního přesvědčení, tak vysloveně přísahy ordálového typu a spolupřísežnictví. Ordálové přísaze se přitom snaží dodat znovu vážnosti, neboť se vymezuje vůči praxi žertovných přeřeknutí. Takový řečník má přijít nejen o druhý pokus ji říci správně, ale i o

⁹⁰ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 213.

⁹¹ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 215.

⁹² ČADA, F. (ed.) *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1930, s. 130.

⁹³ JELÍNKOVÁ, op. cit., s. 16.

⁹⁴ BRANDL, V. (ed.) *Kniha Drnovská*. Brno: vlastním nákladem, 1868.

⁹⁵ BRANDL, V. (ed.) *Kniha Tovačovská*. Brno: vlastním nákladem, 1868.

ruku.⁹⁶ V tomto pramenu jsou tedy přítomné jak poslední záchvěvy praxe ordálů, tak tradičních ordálových přísah.

Jediný dochovaný městský právní pramen, který povoluje užití božích soudů, je *Městské právo brněnské* z r. 1243. Jedná se opět o ordály studené vody a ordál žhavého železa, jichž je užito pouze ve třech případech: vraždy, nutné obrany a znásilnění či oloupení panny nebo počestné ženy. V prvních dvou případech je však ordál užit až subsidiárně, nenajde-li se dost spolupřísežníků.⁹⁷ Ve třetím případě se po něm sahá, jen najde-li žena pro své obvinění dva svědky.⁹⁸ Z toho všeho je patrné, že městské prostředí chovalo k božím soudům daleko větší nedůvěru než zbytek obyvatelstva.

Ordály proto nejprve mizí právě z měst, která místo nich upřednostňují jiné instituty převzaté z práva římského. To ilustruje například brněnská *Kniha písaře Jana*, jež byla oblíbenou příručkou 14. století a která nepřipouští důkazy iracionální povahy (ze svého pohledu) včetně ordálů a místo nich nabízí aplikaci tortury,⁹⁹ podobně jako mnohem pozdější *Práva městská království českého* Pavla Kristiana z Koldína roku 1579, jež tuto sféru práva pro celé dnešní české území kodifikují.¹⁰⁰

Krom mezní přísahy, která si zachovává svou formulací určitý ordálový charakter, tento druh přísah postupně mizí z právních textů i praxe.¹⁰¹ Co se týče jednotlivých druhů božích soudů, nejdéle zůstává celkově v praxi soudní souboj (na Moravě jej soud povoluje ještě v roce 1549).¹⁰² Za nelegální ho lze na celém českém území považovat až s *Obnoveným řízením zemským*, jež je výlučným zákoníkem a jako takové svým mlčením tudíž de facto nepovoluje tento starodávný právní institut nadále užívat. Přesto lze těsně poté ještě zaslechnout o aplikaci ordálu rozžhaveného železa, a to (opět na Moravě) roku 1630, jedná se však o ojedinělou záležitost.¹⁰³ Za symbolické dále považuji, že *Obnovené zřízení zemské* krom absence jakékoli zmínky božích soudů zároveň zapovídá ve sporech

⁹⁶ Ibid., s. 65-67..

⁹⁷ *Codex iuris Bohemici* I, op. cit., s. 73-74.

⁹⁸ Ibid., s. 76.

⁹⁹ KUČERA, J. *Akuzační a inkviziční princip ve staročeském trestním procesu*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, s. 12.

¹⁰⁰ MALÝ a kol., op. cit., s. 109.

¹⁰¹ MÍČA, op. cit., s. 127-131.

¹⁰² JELÍNKOVÁ, op. cit., s. 43.

¹⁰³ MÍČA, op. cit., s. 127.

užít přísahy na obou stranách.¹⁰⁴ Tuto verzi přísahy na soudě totiž právo bez užití ordálu nedokáže příliš řešit.

3.1.1 Shrnutí

Ordály byly v Čechách užity nejprve pro činy, které by dnes spadaly pod trestní právo, a tato tendence převažuje i nadále. Božích soudů je za celou dobu užito v případech vraždy, zabití, ublížení na zdraví, znásilnění, domácího násilí, vloupání, loupeže, krádeže zlatých předmětů, dobytka, včel, koně a čeledínů, krádeže či ničení (včetně rozorání) pozemku, ničení lesa, zhárství, neoprávněného výběru dávek a zrady vládce.

Co se druhů ordálů týče, existuje pouze jedna (vzhledem k Čechám poměrně raná) zmínka o ordálu horké vody a jinak převažuje ordál rozžhaveného železa či studené vody. Dle *Řádu práva zemského* ordál rozžhaveného železa ve 14. století mění svůj charakter a postupně se slučuje s institutem přísahy. Ordál vody v tomto období také nabývá odlišné povahy, a to dvoustranného ordálu broděním. Nejdéle aplikovaným ordálem je však ordál soudního souboje.

Touto prací sledované propojení ordálu a přísahy je možné konstatovat nejprve u *Statut Konrádových* ve 12. století. V případech několika nejvíce chráněných zájmů je užito ordálu, v případech menší důležitosti přísahy či smírčího soudu. Podobnou tendenci lze dále spatřit v *Knize Rožmberské*, kde se pro nejškodlivější zločiny využije ordálu, pro ty těsně následující přísahy se spolupřísežníky a pro zbytek přísahy či dokonce ústních svědectví. Pro osvětlení vztahu ordálu a přísahy je nejděčnejším českým pramenem *Řád práva zemského*. V této právní památce přísaha předchází ordálu broděním i soudnímu souboji, které tak fungují jako pojistka a trest za křivopřísežnictví, projdou-li obě strany přísahou úspěšně. Popis různých variant ordálu soudního souboje dále dává tušit, že si obecnost mohlo povšimnout vlivu fyzikálních zákonitostí na ordál, a častější přísaha by tak mohla sloužit k zamezení nadužívání božích soudů.

¹⁰⁴ Ibid., s. 102.

Závěrem lze zmínit, že prameny ukazují další trendy společné i jiným zemím Evropy (ač v Čechách nastávají vůči západní Evropě s určitým zpožděním): možnost finančního obohacení se na ordálech, vysokou formalizovanost přísah a ordálů, stoupající roli církve v soudnictví, pozdější kritiku ordálů nejprve právě ze strany církve a vliv římského práva na jejich zánik.

3.3 Anglie

V oblasti dnešní Anglie pochází první zmínka o ordálu pravděpodobně z konce 7. století, a to ze *Zákonů krále Ineho*.¹⁰⁵ Jedná se o ordál horké vody, jehož je užito u muže často obviňovaného z krádeže (ne však, je-li chycen přímo při činu).¹⁰⁶ V textu je dále výrazná snaha o zavedení spolupřísežnictví.¹⁰⁷ V následujících staletích prameny na téma ordálů mlčí a ordálem se zabývají až právní normy 10. století. *Zákony Guthruma*¹⁰⁸ a *Eduarda Staršího* nepovolují užívat ordálů i soudních přísah ve sváteční a postní dny. Jedním dechem je v témže ustanovení zakázáno o nedělích konat popravu, což napovídá, že si autoři byli vědomi jisté podobnosti mezi veřejnou popravou a božím soudem. Poměrně drasticky se tento pramen dále vyjadřuje ke křivopřísežníkům, kteří mají být vyhnáni ze země.¹⁰⁹ *Zákony Eduarda Staršího* z podobného období zas zapovídají křivopřísežníkům podstupovat přísahu a místo toho přikazují autoritám užít ordálu.¹¹⁰ Oba právní prameny ukazují, že křivopřísežnictví bylo v této době považováno za jeden z největších problémů, kterým soudnictví muselo čelit.

Dále lze pro toto téma čerpat zejména ze *Zákonů krále Athelstana*, jež pocházejí z 1. poloviny 10. století a o ordálech se zmiňují v mnohých ustanoveních. Přímo je nařízen u zločinů vloupání se do kostela, padělání, opakované krádeže či čarodějnictví.¹¹¹ Tento pramen obsahuje (krom zmínek o spolupřísežnictví u krádeže dobytka a ordálu studené i horké vody) i poměrně detailní popis týkající se ordálu rozžhaveného železa, který má velice slavnostní

¹⁰⁵ Záleží zde však na paleografické analýze původního pramene, viz BARTLETT, op. cit., s. 7.

¹⁰⁶ *The Laws of the Earliest English Kings*, op. cit., s. 49.

¹⁰⁷ STENTON, F.M. *Anglo-Saxon England*, Oxford: Clarendon Press, 1971, s. 316–317.

¹⁰⁸ Původní jméno krále Athelstana.

¹⁰⁹ *The Laws of the Earliest English Kings*, op. cit., s. 107, 109.

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 117.

¹¹¹ *Ibid.*, s. 131.

charakter.¹¹² U padělání peněz tento boží soud částečně zrcadlí samotný trest, který obviněného čeká v případě neúspěchu, totiž useknutou ruku.¹¹³ Podobné zrcadlení bude možné spatřit i v Irsku, není tedy anglickým specifíkem. Dále upoutá pozornost napomenutí, aby se k ohni nepřibližoval nikdo nepovolaný,¹¹⁴ což poukazuje na obavu z možných podvodných machinací s výsledky ordálů. Tento normativní pramen také opětovně řeší problematiku křivopřísežníků, jimž dokonce zakazuje pohřeb na posvátné půdě.¹¹⁵

O ordálu rozžhaveného železa se krátce zmiňují i *Zákony krále Edgara* z 2. poloviny 10. století a dělí jej na dvě různě náročné varianty v závislosti na závažnosti obvinění.¹¹⁶ *Zákony Viléma I. Dobyvatele* z 2. poloviny 11. století nechávají obviněného (z křivopřísežnictví, vraždy, zabití, krádeže či znásilnění) si vybrat mezi ordálem rozžhaveného železa a soudním soubojem, kde se může nechat zastoupit. Volba ordálu jako důkazního prostředku pro účely křivopřísežnictví ilustruje jeho podobnost s ostatními zločiny, v jejichž sousedství se ocitá. Všechny jsou pojímány jako vysoce společensky nebezpečné a všechny jsou zároveň případy, v nichž může snadno nastat důkazní nouze. Přísaha v tomto pramenu u některých zločinů funguje subsidiárně, a to pokud žalobce odmítne své tvrzení prokázat osobní účastí v souboji.¹¹⁷ *Zákony Jindřicha I.* z počátku 12. století dále obsahují zajímavé ustanovení doporučující ordál rozžhaveného železa namísto spolupřísežnictví a přísah, u nichž je příliš velké riziko zneužití.¹¹⁸

Pro ordál studené vody a přísahu je z hlediska jejich rozšíření důležitým právním pramenem text *Clarendonských výnosů* z roku 1166. Boží soud vodou tento dokument nakazuje po vyřčení přísahy na svou nevinu užít v případech obvinění z loupeže, vraždy, krádeže a přechovávání kradeného zboží. U posledního jmenovaného se to však netýká těch, kteří se naopak přiznali či jsou

¹¹² Ibid., s. 139-141, 170-171.

¹¹³ Ibid., s. 135.

¹¹⁴ Ibid., s. 171.

¹¹⁵ Ibid., s. 141.

¹¹⁶ *Laws of King Edgar* [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/560-975dooms.asp#Laws%20of%20King%20Edgar>.

¹¹⁷ *Laws of William the Conqueror* [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/will1-lawsb.html>.

¹¹⁸ LEA, op. cit., s. 50.

notoricky známí a usvědčení komunitou.¹¹⁹ Ordál byl podle všeho využíván v případech, v nichž bylo již možné předpokládat vinu, avšak chyběla jistota. Úspěšné absolvování ordálu však v tomto případě nemuselo stačit k návratu do předchozího života: byla-li předchozí svědectví zneuctvujícího charakteru a královská milost nepřipadala v úvahu, bylo člověku ponecháno osmdesát dní na odchod ze země.

Bartlett nachází podobná ustanovení i ve franském právu a tezi, že se jedná o výraz skepticismu vůči ordálům, považuje za zjednodušující. Ordál měl svou váhu a mohl obžalovaného zachránit od trestu smrti, přesto se v očích anglické justice nerovnal přiznání.¹²⁰ Pověst obviněného byla poskvrněna již samotným průběhem řízení, což trvá až do moderní doby (a i to je dnes vzhledem k moci médií, propírajících mnohé kauzy v tisku a televizi, diskutabilní). Podobná stigmatizace samotným obviněním, po němž se dokonce ani nekonal boží soud, byla ostatně přítomná i u otcovraždy v českých *Dekretech Břetislavových*.

Z právních knih se o soudním souboji zmiňuje Glanvill ve svém *Traktátu o právech a obyčejích království Anglie* z konce 12. století. Zdůrazňuje, že se jedná o definitivní zodpovězení předloženého nároku a že se tak spor již nemůže znova dostat před soud. Soudní souboj je však pouze jednou z více možností, mezi kterými si žalobce (ve sporu o vlastnictví pozemku) může vybrat, kterou však příliš nedoporučuje. Následuje až po doslovném slavnostním zopakování a odmítnutí obžaloby ze strany obviněného či někoho, kdo přísahá jeho jménem. Náhradník (zástupce) je mu povolen i během soudního souboje. Glanvill krom toho zmiňuje i ordál studené vody, který přisuzuje osobám nižšího postavení.¹²¹ Klasický důkaz přísahy však v této době mizí,¹²² což tvoří zajímavý kontext k Glanvillově odsudku soudního souboje.

¹¹⁹ *Assize of Clarendon* [online]. London: University of London - Institute of Historical Research / King's College London, © 2016 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z http://www.earlyenglishlaws.ac.uk/laws/texts/ass-clar/view/#edition,1_0_c_1/apparatus,1_0_c_1.

¹²⁰ BARTLETT, op. cit., s. 68.

¹²¹ GLANVILL, R. *Tractatus de Legibus et Consuetudinibus Regni Angliae*. London: J. White & E. Brooke, 1758, s. 27-32, 35-36, 61, 75, 131-134, 159, 206.

¹²² *Ibid.*, s. 64.

Anglie je jednou z prvních zemí, která následuje papežský zákaz ordálu vody a rozžhaveného železa, a to už v roce 1219.¹²³ Tento rok se později ukáže být zlomovým, neboť Anglie má k dispozici poněkud jiné prostředky k zaplnění vakua zanechaného božími soudy než zbytek Evropy. Ačkoli Oxfordská univerzita zprostředkovávala v této době částečně i znalosti římského práva, které ordály nepraktikovalo,¹²⁴ nelze ji v tomto ohledu srovnávat s takovou Bolognskou univerzitou a jinými již existujícími kontinentálními edukativními institucemi, jež měly k římskému právu mnohem blíže a kde jeho znalost byla daleko rozšířenější.

Naproti tomu Anglie hledala ve svém soudním systému něco, co by bylo možné považovat za nejbližší možnou náhradu božího soudu, a našla ji v hlasu svědomí komunity. Porota v roce 1219 již existovala, a to v podobě tzv. „*grand jury*“, jež rozhodovala, zda bude člověk vůbec připuštěn k soudu. Po zániku ordálů ji tak jednoduše doplnila tzv. „*petty jury*“,¹²⁵ jež už rozhodovala o vině samotné. Porota podobně jako Bůh navenek nevysvětluje, proč došla k určitému verdiktu, a odpovídá pouze jednoduchým „Ano“ či „Ne“. Poroty tehdejší doby byly navíc daleko aktivnější než ty dnešní: sestávaly se z místních osob, o nichž se předpokládalo, že znají fakta či si je jsou schopni sami dohledat, a jejich rozsudek tak bude správný.

System založený na porotách proto zpočátku daleko méně lpěl na profesionálních právnících a psaných racionálních pravidlech než kontinentální systém práva. Anglie za sebou navíc již měla určitou centralizaci soudního systému v době vlády Jindřicha II.,¹²⁶ a tak se dovedla se ztrátou církevního posvěcení ordálů, respektive boží autority v oblasti soudnictví, vypořádat poměrně úspěšně. Odrazem této sebedůvěry je ostatně i velmi brzký zákaz většiny božích soudů po 4. lateránském koncilu, přičemž nejdéle se v Anglii drží ordál soudního souboje,¹²⁷ u něhož jsou posléze zakázáni zástupci.¹²⁸ Co se počtu porotců týče, bylo možné navázat na dědictví staršího práva, jež užívalo symbolické číslo dvanáct. Tento počet lze nalézt kupříkladu v *Zákonech*

¹²³ LEESON, op. cit., s. 24.

¹²⁴ BALDWIN, op. cit., s. 615.

¹²⁵ STUBBS, W. *The Constitutional History of England, in its Origin and Development I*. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 619.

¹²⁶ HOSTETTLER, J. *A History of Criminal Justice in England and Wales*. Sheffield : Waterside Press, 2009, s. 49-50.

¹²⁷ NEILSON, op. cit., s. 158.

¹²⁸ LEA, op. cit., s. 128.

Jindřicha I. či *Zákonech krále Athelstana*, a koneckonců i u počtu apoštolů v *Novém Zákoně*. Pravděpodobně nejpodobnější verzi dvanáctičlenné poroty však nalezneme ve *Writ utrum* z roku 1164.¹²⁹

3.3.1 Shrnutí

V oblasti Anglie se zachovala přímá nařízení aplikace ordálů pro případy vraždy, zabití, znásilnění, křivopřísežnictví, vloupání se do kostela, padělání, čarodějnictví, loupeže, krádeže, přechovávání kradeného zboží a spory o vlastnictví pozemku. Ordálu naopak explicitně není užito v případech přechovávání kradeného zboží ani krádeže, je-li komunita o vině již prakticky přesvědčena.

Z hlediska druhů božích soudů lze u jednotlivých právních norem v oblasti Anglie hovořit o klasickém ordálu rozžhaveného železa, studené i vařící vody a o soudním souboji.

V anglických pramenech je mnohokrát zmiňován a řešen problém křivopřísežnictví. Pro zastrašení křivopřísežníků jim jednotlivé normy dokonce hrozí vyhnáním ze země či zákazem pohřbu na křesťanské půdě. Křivopřísežnictví se také symbolicky ocitá v sousedství zločinů vraždy, zabití a znásilnění. Na místě, kde by ostatní podstupovali přísahu, musí dřívější křivopřísežník projít ordálem. *Zákony krále Athelstana* všeobecně užívají pro padělání, vloupání se do kostela a čarodějnictví ordálu a pro případ krádeže dobytka raději než přísahy spolupřísežnictví, i u něho se však *Zákony Jindřicha I.* obávají možnosti obcházení práva. Přísaha je v Anglii dále užita jako subsidiární prostředek, odmítne-li strana podstoupit souboj, či ordálu přímo předchází, a ten tak figuruje i jako způsob odhalení křivopřísežníka.

Ordály jsou zakázány brzy po 4. lateránském koncilu a oficiálně je nadále povolen pouze soudní souboj, ač i na jeho aplikaci v soudnictví se postupně zapomíná. Ordály nahrazuje institut poroty, který se vyvíjí z podobných praktik v soudnictví Anglie 12. století.

¹²⁹ *Women and The Law* [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://vi.uh.edu/pages/bob/elhone/rules.html#fn12>.

3.2 Irsko

Bartlett uvádí, že irské ordálové praktiky jiná území dále neovlivnily a samy se též vyvinuly prakticky nezávisle na franském právu.¹³⁰ Existují i odlišné názory: Irsko pravděpodobně nebylo kulturně zdaleka tak izolované, jak se Bartlett domnívá. Na rozdíl od Walesu též snáze přijalo ordál díky absenci jakékoli irské římskoprávní tradice.¹³¹ Lze však zkonstatovat, že tamější aplikace božích soudů je od zbytku Evropy skutečně v mnoha ohledech odlišná.

První zmínky o ordálu jsou v Irsku poměrně brzké, pocházejí již ze 7. a 8. století, a to jak z životopisu sv. Patrika (ordál ohně),¹³² tak z dobových právních památek, které jsou dnes přístupné v jednotlivých svazcích z edice *Ancient Laws of Ireland*. Tato ustanovení poukazují na praxi ordálu vařící vody a ordálu souboje, před kterým se má bojující postit, a to konkrétně v právní knize zvané *Senchus Mor*.¹³³ Glosa u tohoto ustanovení ukazuje i dobovou víru pisatele v to, že za sv. Patrika se boží soud manifestoval na soudci.¹³⁴ Zajímavé též je, že ten samý právní text na jiném místě při porušení práva tento čin nazývá porušením „přísahy práva“.¹³⁵ Lze se tedy domnívat, že právo mělo už v raných dobách Irska určitý sakrální charakter.

Přísahy tento text jinak užívá pravděpodobně (překlad je dle pozdějšího komentátora nejasný) v případě svědectví o předčasném porodu, způsobeném násilným skutkem.¹³⁶ Dále ji lze najít u vraždy v tajnosti, krádeže dobytka a důkazu neexistence dluhu.¹³⁷ Je zarážející, že u natolik společensky nebezpečných činů se nepřistupuje k aplikaci božího soudu. Přísaha taky může pomoci předejít

¹³⁰ BARTLETT, op. cit., s. 6.

¹³¹ WATKIN, T. G. *Saints, Seaways and Dispute Settlements*. In: GORDON, W. M., FERGUS, T.D. *Legal history in the Making. Proceedings in the Ninth British Legal History Conference*. London: The Hambledon Press, 1991, s. 2, 8.

¹³² Ó HOGÁIN, D. *The Sacred Isle. Belief and Religion in Pre-Christian Ireland*. Cork: The Collins Press, 1999, s. 193.

¹³³ HANCOCK, W. N. et al. *Ancient Laws of Ireland I*. Dublin: Stationary Office, 1865, s. 194, 199.

¹³⁴ LEA, op. cit., s. 190.

¹³⁵ *Ancient Laws I*, op. cit., s. 173.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 181.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 189, 239, 269, 287, 300-301.

zvýšení trestu muže, který se mu vyhýbá, tvrzením, že o soudním řízení neměl potuchy.¹³⁸

Poznatky ze dvou irských právních knih z 8. století *Berrad Airechta* a *Cóic Conara Fugill* (do angličtiny překládáno jako *Five Paths of Judgment*, tedy *Pět stezek spravedlnosti*) přejímám pouze zprostředkovaně prostřednictvím odborné literatury.¹³⁹ Název druhé zmíněné právní knihy odkazuje na zvláštní irskou praxi výběru jedné z pěti možných „stezek“ spravedlnosti, přičemž jedna z nich (v překladu zvaná „stezka pravdy“) spočívala s nejvyšší pravděpodobností právě v rozhodnutí podstoupit ordál.¹⁴⁰ Volba procesního práva tak byla daleko více ponechána na vůli stran, a nelze se proto divit, že v málokterém z pramenů je u konkrétních zločinů tato volba omezena.

Berrad Airechta krom zmínky o ordálu losem popisuje, že obyčejnému svědectví přítele nelze věřit, a proto je nutné vyžadovat přísahu obou stran. Los zde podle všeho předchází přísaze, jsou-li oba přísahající téhož postavení. O obou právních institutech se zde hovoří v kontextu nutnosti vymoci dluh.¹⁴¹

Jedním z nejstarších a nejděčnejších pramenů týkajících se ordálů v Irsku je původně irský text *Irské ordály, Cormakova dobrodružství v Zemi zaslíbené, a Rozsudek Cormakova meče*, který je spíše mýtického a literárního charakteru, a nelze se na něj tudíž stoprocentně spolehnout; přesto zachycuje dobový náhled na historické užívání ordálů v oblasti dnešního Irska. Lze ho pravděpodobně datovat do 9. století.¹⁴² Popisuje dvanáct rozličných druhů ordálu, využívaných v soudním řízení (bohužel však nijak nezmiňuje jim odpovídající konkrétní obvinění). Krom toho hovoří i o ordálu soubojem, jemuž však připisuje pouze mimosoudní praxi.¹⁴³ Je možné, že méně vstřícný postoj k ordálu souboje pramení

¹³⁸ Ibid., s. 197.

¹³⁹ DAVIES, W. *Local participation and legal ritual in early medieval law courts*. In: COSS, P. (ed.) *Moral World of the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 53.

¹⁴⁰ STACEY, R. CH. *Dark Speech. The Performace of Law in Early Ireland*. Philadelphia: The University of Pennsylvania Press, 2007, s. 64, 168.

¹⁴¹ SHARPE R. *Dispute Settlement in medieval Ireland a preliminary inquiry*. In: DAVIES, W., FOURACRE, P. (eds.) *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 182, 185.

¹⁴² BARTLETT, op. cit., s. 5.

¹⁴³ *Irische Texte mit Wörterbuch. 3/ 1–2*, op. cit., s. 217.

z negativního postoje sv. Patrika k tomuto konkrétnímu druhu ordálu, který v Irsku existoval již před jeho příchodem.¹⁴⁴

U některých božích soudů citovaný pramen dokonce zmiňuje jejich předpokládaný původ, kupříkladu klasický ordál rozžhaveného železa, jež je obviněnému vloženo do dlaně, se do Irska údajně dostává z Bretaně a v době sepsání textu je stále používán v oblasti Galie. Původ oltářového ordálu, při němž účastník devětkrát obejde oltář a napije se očarované vody, jež nevinnému neublíží, je zas přisouzen Izraeli. Mezi zbylými dvanácti lze najít další druhy, které jsou společné i jiným zemím: klasický ordál horké vody, jež byl populární v oblasti Anglie, ovšem v českých zemích byl užíván zřídka.¹⁴⁵

Tento pramen je však zajímavý zejména tím, že většina zbylých druhů ordálů se značně odlišuje od zbytku Evropy a nabývá místy až exotického charakteru. Část z těchto bizarnějších druhů užívá objektu, jež se dá přeložit jako náhrdelník, obojek, řetěz, límec či obruč (v anglickém překladu *collar*),¹⁴⁶ tedy předmětu, který je obviněnému dán kolem krku či ruky a nevinnému neublíží. Legenda připisuje jeho původ kruhu vlasů dávného vládce Morana, jež byly posléze obaleny ve zlatě. Další verze hovoří o náhrdelníku z listu apoštola Pavla.¹⁴⁷ Existují doklady, že v 18. století se Irové stále ještě intuitivně zaklínali na Moranův řetěz ve snaze dokázat svou pravdomluvnost.¹⁴⁸

Výše citovaný pramen popisuje tři varianty ordálu, které využívají tohoto obojku, a zmiňuje je na prominentních prvních třech místech celkového výčtu. Při první variantě tohoto ordálu sevře onen předmět vinnému hrdlo, pokud lže. Naproti tomu, což nebývá u božího soudu tolik časté, nadpřirozené mocnosti ideálně intervenují i v opačném případě a náhrdelník se rozšíří.¹⁴⁹ Tento druh ordálu ukazuje podobně jako jiné druhy v kontinentální praxi na úzké sepětí ordálu s řečí, a tedy i s institutem přísahy.

¹⁴⁴ NEILSON, G. *Trial by Combat*. New Jersey: The Law Book Exchange, 2000, s. 19-20.

¹⁴⁵ *Irische Texte mit Wörterbuch*. 3/ 1-2, op. cit., s. 210-211

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 208.

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 207-208.

¹⁴⁸ MOORE, T. *The History of Ireland I*. Paris: Baudry's European Library, 1837, s. 96.

¹⁴⁹ *Irische Texte mit Wörterbuch*. 3/ 1-2, op. cit., s. 208.

Druhá varianta dává všanc nikoliv hrdlo obviněného, nýbrž jeho ruku či nohu, kterou je onen „obojek“ schopen přerezat. Zde lze spatřovat určitou podobnost s existujícími tresty useknutí ruky zloději, a tedy v ordálu již zakomponovaný prvek trestu, na který někteří moderní autoři poukazují. Třetí varianta se od známého pojetí ordálu odlišuje nejvíc, neboť „obojek“ není nasazen obviněnému, nýbrž soudci, kterému tak neumožňuje vynést nesprávný rozsudek.¹⁵⁰ Bůh zde tudíž není přímým soudcem, nýbrž pouhým dozorcem nad řádným průběhem řízení, jehož výsledek má takto možnost zvrátit. V tomto případě se na rozdíl od dvou předešlých zdá problematické hledat zde pojetí ordálu jakožto trestu, je však možné opět upozornit na symbolické sepětí ordálu s řečí.

Podobně je tomu i u dalších, v tomto pramenu dochovaných, bizarnějších druhů božího soudu. Při jednom z nich se obžalovaný musí napít očarované vody, při jiném se pro lež pohár, jenž obžalovaný drží v ruce, rozbije na tři kusy.¹⁵¹ Podobnou praktiku lze nalézt ve starověku u Skytů a Peršanů.¹⁵² Zde je opět (podobně jako u první varianty „objkového“ ordálu) zvláštní zmínka i o opačném, pozitivním výsledku, protože pohár se zacílí zpátky po vyřčení pravdivé přísahy.¹⁵³ Nadpřirozená moc tedy neintervenuje pouze jedním způsobem a definitivně, ale teoreticky intervenuje prostřednictvím téhož předmětu opakovaně, ba takřka donekonečna, dokud je „dotazována“. Klasický ordál rozžhaveného železa je v tomto pramenu také upraven tak, že trestá ústa obviněného: má podobu přiložení jazyka k dočervena rozpálené sekeře,¹⁵⁴ předmětu ve středověkém Irsku dostupném a ceněném.

Poslední skupina ordálů, které pramen zmiňuje, spočívá v různých podobách losování. V jednom případě jsou z ohně vytaženy dva oblázky a rozdány králi (respektive soudci) a obviněnému, přičemž oblázek se přimkne viníkovi k ruce.¹⁵⁵ Tento ordál je velmi podobný ordálu rozžhaveného železa, avšak z popisu lze vyvodit, že nevyžaduje obvyklý interval mezi vložením

¹⁵⁰ Ibid., s. 208.

¹⁵¹ Ibid., s. 209, 216.

¹⁵² HENNESY, W.M. *On the Forms of Ordeal Anciently Practised in Ireland*. In: *Proceedings of the Royal Irish Academy (1836-1869)*, 10 (1866 - 1869), s. 40.

¹⁵³ *Irische Texte mit Wörterbuch. 3/ 1-2*, op. cit., s. 216

¹⁵⁴ Ibid., s. 209.

¹⁵⁵ Ibid., s. 209.

rozžhaveného předmětu a zkoumáním popálené ruky. Je proto mnohem vděčnější podívanou pro publikum, které se výsledek dozví ihned. Navíc je dvoustranným božím soudem.

V tomto textu se nachází i varianta ordálu losem, jež využívá jiného přírodního elementu, konkrétně vody. Tato varianta je kuriózní tím, že je v zásadě pravým opakem na kontinentě i v Anglii hojně užívaného ordálu studené vody, při kterém ten, kdo plove je považován za vinného, neboť jej voda odmítá přijmout. V jeho irské verzi s oblázkovými losy je naproti tomu nevinný ten, jehož los vypluje na povrch.¹⁵⁶ Pojetí vody je zde tedy totožné s tím, které lze postřehnout ve starověkých zákonících. Konečně poslední druh ordálu losem je obyčejným vytahováním kamenů, přičemž černý oblázek symbolizuje vinu, bílý nevinu a strakatý ukazuje na člověka, který je vinný jen zpola.¹⁵⁷ To poukazuje na vyspělé nečernobílé vnímání světa, i když zůstává otázkou, co si lze pod poloviční vinou představit. Je možné uvažovat o tom, že by se mohlo jednat například o spolupachatelství (tj. čin nebyl spáchán jen a pouze obviněnou osobou), ale třeba i o zločin spáchaný z omluvitelných pohnutek, například v sebeobraně.

Z uvedených příkladů je znát, že velká část ordálů v Irsku (ostatně i jinde) byla poměrně bolestivého, ba násilného charakteru. Jedna z teorií historiků zní, že násilí tvořilo důležitou součást irské kultury a ordály byly jednou z možností, jak toto privátním zájmem vedené násilí převést do veřejné, formalizované (a tudíž kontrolovatelné) a pro celou společnost přijatelné podoby.¹⁵⁸ Soudy obecně nabývaly velmi formalizovaného, až divadelního charakteru. Důraz byl kladen na rozvržení prostoru a pohyby jednotlivých aktérů: veškeré akty bylo nutno činit ve správné posloupnosti, správnou osobou a na správném místě.¹⁵⁹ Vyřčené formule měly být přesné. Ordál sem tedy svým divadelním charakterem perfektně zapadal, zásah nadpřirozené moci mu dodával slavnostní charakter. Zároveň se však na nich díky nutnosti očitého svědectví a stvrzení výsledku určitým způsobem podílela celá shromážděná obec.

¹⁵⁶ Ibid., s. 210.

¹⁵⁷ Ibid., s. 209-210.

¹⁵⁸ STACEY, op. cit., s. 33, 64.

¹⁵⁹ DAVIES, op. cit., s. 53.

Tento důraz na formální stránku věcí, na posloupnost a přesnost, je společný řadě soudů Evropy. Porušení či pohrdání posloupností jednotlivých činností na soudě bylo považováno za neúctu k celému systému práva. Důraz na přesné opakování formulí umožňuje déle zachovávat jejich starobylé znění pro další a další generace, a celé právo se tak vyvíjí mnohem pomaleji, než jsme zvyklí dnes.¹⁶⁰ Soud je touto vysokou formalizovaností zároveň vyřazován z každodenního života a je mu přisouzena mnohem větší slavnostnost, ba až sakrálnost.

Čtvrtý svazek *Ancient Laws of Ireland* dále obsahuje řadu právních pojednání (u nichž se neví přesná datace¹⁶¹), která dále krátce uvádí ordál horké vody, ale i ordál losem. Důležité je, že oba jsou přímo kombinovány s přísahou, následují ji pro definitivní určení dědice části pozemku, a dokládají tak případné křivopřísežnictví. Explicitně zde zaznívá přesvědčení, že pouhá přísaha v tomto případě nestačí.¹⁶² Ordál zde tedy slouží pro větší hodnověrnost výsledku, pravděpodobně i díky jeho ještě obřadnější a divácky vděčnější povaze, která se více vtiskne do mysli divákům. Ordál losu určuje vhodného přísahajícího v případě, že chybí svědek, který by přísahal, že došlo k poškození vytyčené hranice pozemku.¹⁶³ Losu je dále užito v případě snah o krádež včel.¹⁶⁴

Traktát *Of the Confirmation of Right and Law* užívá ordál vařící vody taktéž pro zjištění legitimacy potomků.¹⁶⁵ Tento pramen dále prisuzuje zavedení přísah, ordálu vařící vody, oltářového ordálu, ordálu poháru, ordálu losem (s týmiž třemi kameny jako výše) a ordálu rozžhaveného železa (ke kterému je přikládán jazyk) do irského soudnictví sv. Patrikovi.¹⁶⁶ Podobu těchto ordálů jinak v zásadě přesně přejímá z výše uvedeného literárního pramene. Navíc však zmiňuje i boží soud posvěceného dřeva, které se mělo v ruce viníka rozlomit a u nevinného zůstat celé. Text též hovoří o problému křivopřísežnictví.¹⁶⁷ Přísah a ordálu užívá opět v případech zjišťování legitimacy potomka: přísaha muže

¹⁶⁰ Ibid., s. 54.

¹⁶¹ Nejkonkrétnější odhad, tedy 14. století, jsem našla v MONTGOMERY, W. E. *The History of Land Tenure in Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press, 1889, s. 20-21.

¹⁶² *Ancient Laws of Ireland IV*, Dublin: Stationary Office, 1865, s. 285, 295.

¹⁶³ Ibid., s. 143.

¹⁶⁴ Ibid., s. 173.

¹⁶⁵ *Ancient laws of Ireland V*, Dublin: Stationary Office, 1865, s. 457.

¹⁶⁶ Ibid., s. 469, 471-473. Bartlett to považuje za směšné, viz BARTLETT, op. cit., s. 5.

¹⁶⁷ Ibid., s. 463, 473.

(údajného otce) zde má vyšší cenu než ženy, která ji může překonat ochotou podstoupit boží soud. Tomu může muž zamezit vlastním podstoupením ordálu.¹⁶⁸

Na středověkém irském právu ještě zaujme, že nejvýše postavené ze tří vrstev obhájců bylo v devátém století zapovězeno zabývat se rozepřemi, které byly řešeny prostřednictvím ordálů.¹⁶⁹ Spory, jejichž součástí jsou ordály, jsou zde postaveny naroveň jiným pro ně zakázaným řízením, jako jsou pozemkové či sousedské spory. Dohromady tvoří tato řízení skupinu, která byla zkrátka pod jejich úroveň. Odůvodnění může spočívat jednoduše v tom, že role obhájců byla u božích soudů menší než u řízení, která rozhodoval člověk, a proto se ti nejlepší profesionálové odmítali jimi zabývat.

S pronikáním anglického práva spolu s Angličany do Irska je domácí irské právo (pravděpodobně včetně ordálů, z nichž přežívá zejména ordál losem, jak ilustrují mladší traktáty, a ordál souboje, jak ukazuje doklad o jeho provedení ještě z 16. století¹⁷⁰) postupně zatlačováno. Tento proces začíná ve 12. století a vrcholí s centralizačními snahami Jindřicha VIII.¹⁷¹

3.2.1 Shrnutí

V mnohých právních textech (zejména staršího původu) chybí zmínka o záměru, na které druhy případů mají být jednotlivé ordály použity. Z ostatních přítomných zmínek si však lze učinit obrázek o jejich soudní aplikaci především pro zjištění legitimacy potomků, a to za účelem dědění vlastnického práva k pozemku. Losování bylo dále možné využít v případě krádeže včel, a především pro určení přísahajících.

Druhy ordálu, které zná irské právo, v sobě zahrnují krom různých druhů losování i ordál horké vody, ordál souboje a lehce odlišnou variantu ordálu rozžhaveného železa, při níž obviněný přikládá jazyk na rozpálenou sekyru. Krom těchto i jinde rozšířených druhů se dochoval literární popis dalších druhů, z nichž je mnohým

¹⁶⁸ Ibid., s. 455.

¹⁶⁹ STACEY, op. cit., s. 66.

¹⁷⁰ NEILSON, op. cit., s. 205.

¹⁷¹ BRIGDEN, S. *New Worlds, Lost World: The Rule of the Tudors 1485-1603*. London: Allen Lane, 2000, s. 171.

společné jejich sepětí s hrdlem či řečí. Zajímavé jsou druhy ordálů, v nichž je shora intervenováno i v případě nevinu (což lze však připsat i literárnější povaze konkrétního pramene) či kde boží soud podstupuje soudce a nikoli obžalovaný. To druhé ukazuje, že v irském právu nebyly ordály vždy pouze důkazem vůči jedné ze stran, ale hovoří se o nich i jako o možnosti kontroly soudce či způsobu volby správného přísahajícího (tento způsob užití losování je, jak jsme však viděli, přítomen i v *Knize Rožmberské*).

Pro účely tématu lze dále zopakovat zmínku o problému křivopřísežnictví, kterou lze nalézt v jedné pozdějších středověkých právních památek, a užití ordálu horké vody po přísaze a losu před přísahou či po ní. Ordálu může žena též využít ve snaze překonat nerovnost mezi svou přísahou a přísahou údajného otce ve sporech o určení otcovství. Zajímavé je dále, že jeden z raných právních textů přísahy užívá i pro velmi závažné zločiny vraždy či krádeže dobytka, u nichž by kontinentální právo pravděpodobně přistoupilo k aplikaci ordálu. Jinak irské právní prameny příliš poznatků pro účely tématu ordálů neskýtají, čímž se poměrně vymykají ostatním oblastem. Důvod může spočívat ve větší procesní svobodě stran, které si mohly volit z několika různých variant řízení, a ordály tak normy málokdy přímo nařizují pro určité skutky a případy. Se stoupající rolí právníků, listinných důkazů a pronikáním anglického práva ustupují z praxe i právních norem ordály i irské právo všeobecně.

3.4 Komparace

Ordál byl rozsudkem božím, a proto proti němu ve všech sledovaných oblastech nebylo přípustné odvolání. Tuto skutečnost ostatně zdůrazňují už i někteří soudobí autoři, například Glanvill. Ordál byl ceněn právě jako jednoznačný rozsudek (ačkoli některá dříve rozebíraná ustanovení ukázala, že samotné soudní řízení následně zanechalo i na nevinném obviněném punc bezectnosti či sociálního stigmatu), důležité především bylo, aby byl následně *někdo* potrestán, a boží řád byl tak co nejrychleji napraven. Středověká justice proto ani tak neřešila individuální vinu a zločin, jako spíš porušení tohoto řádu. Všem vyjmenovaným druhům ordálu byla proto společná rychlost, s jakou se

vypořádaly s konkrétním sporem. Některé druhy božích soudů byly nepochybně rychlejší než jiné: je ostatně příznačné, že irská „oblázková“ i „sekyrová“ verze ordálu rozžhaveného železa nepočítá s tak trpělivým publikem jako anglická, při níž bylo na výsledek potřeba čekat několik dní.

Všem popisovaným oblastem je dále společná vysoká formalizovanost a obřadná povaha ordálu, která někdy mohla jít dokonce proti oceňované rychlosti božích soudů. Tato skutečnost však zapadá do celkové divadelnosti středověkého a raně novověkého soudnictví, které se odehrávalo v převážně ngramotné společnosti a obsahovalo i mnohé jiné obřadné praktiky. Dalším známým příkladem justičního divadla mohou být i veřejné popravy. Anglické *Zákony Guthruma a Eduarda Staršího* ostatně spojitost mezi těmito dvěma instituty vidí i v jejich násilné, mnohdy krvavé povaze, neboť je pravděpodobně právě proto zakazují provozovat o nedělích či ve svátky.

Ve všech třech zemích se přesto nejdéle drží pravděpodobně nejkrvavější z druhů ordálů, a to soudní souboj, což je trend společný celé Evropě. Jeho důvod spočívá, jak jsem již zmiňovala, pravděpodobně v nižším vlivu církve na tento druh ordálu a pozdější raně novověké proměně náhledu na soudní souboj jako prosté povolené vyřikání si sporu obou stran. Než se přesunu k tématu ordálu jako důkazu a k propojení ordálu a přísahy, dovoluji si ještě v rámci této komparace stručně srovnat rozdíly v druzích používaných ordálů. Nejzajímavější jsou rozdíly v podobě jednotlivých ordálů rozžhaveného železa. Obě irské verze skutečně mohly souviset se snahou tento druh ordálu urychlit. K tomu lze připojit poznatek, že se (i vzhledem k delší irské tradici ordálů) v obou případech může jednat o splývání více druhů ordálu dohromady: ordálu losem s ordálem rozžhaveného železa a ordálu rozžhaveného železa s některým z ordálů spjatých s řečí (tuto verzi se sekyrou je navíc možné připsat tomu, že tento předmět byl v rurálním a proslulou bojovnickou kulturou prosyceném Irsku jistě vysoce ceněn a navíc byl poměrně snadno dostupný). V Čechách se nachází podobné splývání právních institutů v přísaze na rozžhavené železo v *Řádu práva zemského*.

Česká verze ordálu rozžhaveného železa dříve nabývala (jak ukazuje i proces s atentátníky knížete Soběslava I.) také podoby přechodu přes rozpálené radlice. Tento druh byl populární i v době Karla Velikého,¹⁷² lze tedy předpokládat, že se do Čech dostal spolu s franským právem. Míča k tomu uvádí, že se v dávných dobách jednalo o největší běžně se vyskytující železný předmět, po němž bylo možné chodit, ke kterému se navíc pojily určité nadpřirozené konotace.¹⁷³ Zarážející je, že v Čechách nebyl na rozdíl od zbylých dvou zemí takřka vůbec populární ordál horké neboli vařící vody. Důvod spatřuji například v teorii, jež tvrdí, že ordál rozžhaveného železa se vyvinul právě z ordálu horké vody.¹⁷⁴ Vzhledem ke zpožděnému právnímu vývoji v Čechách vůči západní Evropě by dávalo smysl vysvětlení, že se do Čech více dostává až tato pozdější verze.

V Čechách je ovšem nejmarkantnější verzí ordálu, který jakkoli využívá vody, ordál broděním. Na této pozdní variantě božího soudu je nejdůležitější fakt, že činí z původně jednostranného ordálu studené vody v zásadě ordál dvoustranné povahy. V Anglii, kde byl ordál studené vody zakázán záhy po 4. lateránském koncilu, nic podobného nenajdeme. Z toho lze vydedukovat, že se jedná o snahu tento právní institut dále v zemském právu používat navzdory ztrátě posvěcení kléru. Ordál studené vody je tak připodobněn jinému zbývajícímu božímu soudu, který byl ryze dvoustranné povahy, a u něhož tudíž nebyla nepřítomnost církevních představitelů tolik problematická: soudnímu souboji.

Co se týče druhu případů, v nichž bylo v jednotlivých zemích soudům oficiálně nakázáno použít ordálu, v Čechách a Anglii se jedná prakticky pouze o obvinění z nejnebezpečnějších zločinů. Výjimku tvoří v pozdějším období Anglie spory o vlastnictví pozemku, na české straně jim však symbolicky odpovídá pozdější ordálová mezní přísaha. Irsko se v tomto ohledu poněkud vymyká, neboť sledované prameny málokdy nařizují ordálu užít pro konkrétní typy kauz. Osobně se mi podařilo najít pouze dvě taková ustanovení: první z nich se týká krádeže včel (v Čechách podobně doporučuje u tohoto obvinění užít ordálu *Kniha Rožmberská* i starší *Statuta Konrádova*), druhé sporů o legitimitu potomka,

¹⁷² BARTLETT, op. cit., s. 10.

¹⁷³ MÍČA, op. cit., s. 56.

¹⁷⁴ BARTLETT, op. cit., s. 11.

tj. oblasti rodinného práva. Ačkoli v právních pramenech zbylých dvou zemí podobný předpis ordálů pro účely zjištění otcovství chybí, v rámci Evropy se zřejmě nejednalo o výjimečnou záležitost.¹⁷⁵

Ve všech třech oblastech je tedy ordálů oficiálně nakázáno využít primárně u sporů, jež by dnes spadaly do oblasti trestního práva či práva rodinného, případně pro účely určení vlastnictví pozemku. Všechny tyto případy se totiž zabývají dostatečně závažnou problematikou na to, aby společnost přistoupila k užití ordálu, který bývá často pro žalovaného poměrně bolestivý. O rozsouzení je navíc požádán sám Bůh, což je požadavek, který nelze brát na lehkou váhu. Zároveň je ale nutné si uvědomit, že se často jedná o případy, v nichž bývá (podobně jako u rodinného práva i dnes) velmi obtížné soudu předložit jiné důkazy, což považují za důležité pro vysvětlení ordálů z pohledu jejich formálního zdůvodnění systematikou středověkého práva.

Z hlediska propojení ordálů a přísah lze v Irsku nalézt pouze několik argumentů pro existenci takového vztahu. Je možné ho hledat v některých z popisovaných druhů božích soudů, jež testují hrdlo či jazyk člověka, což by odpovídalo i mimo tyto tři oblasti více praktikovanému ordálu posvěceného chleba či sýra. Ordál tak symbolicky trestá předchozí nepravdivé tvrzení či dokonce přísahu obviněného. Losování je dále, podobně jako v Čechách, využito pro účely nalezení vhodných přísahajících.

V raných dobách užívali Irové přísahy i pro velmi nebezpečné činy, jedno z pozdějších středověkých právních pojednání však vyjadřuje názor, že v určitých případech přísaha zkrátka nestačí a je nutné přistoupit k ordálu. Toto přesvědčení odpovídá i anglickým a českým právním normám, u nichž je už od raných dob viditelné rozřazení obvinění dle společenské škodlivosti, přičemž u těch nejnebezpečnějších je aplikován ordál, pro ty méně přísaha či spolupřísežnictví, které je v tomto ohledu někdy přechodem mezi oběma instituty.

Pro oblast Irska lze dále hovořit i o zmínkách božích soudů, jež se odehrávají těsně po přísaze. V jednom z těchto případů je ordál prostředkem triumfu nad kvalitativně vyšší (z důvodu postavení, respektive pohlaví přísahajícího) přísahou druhé strany. V Čechách nic takového prameny neuvádí,

¹⁷⁵ BARTLETT, op. cit., s. 19-20.

avšak v případech rozdílu v postavení obou stran je naopak aplikována přísaha, nepřeje-li si výše postavená strana podstoupit ordál soudního souboje. V obou zemích tedy dvojice ordálu a přísahy řeší rozdíly, týkající se statutu stran. Podobné, tedy subsidiární, užití přísahy je možné u soudního souboje konstatovat i v Anglii, a to v zákonech, jež pochází z doby Viléma I. Dobývatele.

Všechny tři oblasti se po celou dobu potýkají s problematikou křivopřísežnictví, přičemž nejcitelněji je to vidět na právních pramenech anglického původu. V Anglii i v Čechách lze mimo jiné z využití přísah přímo před božími soudy vyvodit snahu rozeznat, označit a potrestat křivopřísežníky. Nejsou-li vyhnáni, křivopřísežníkům je v budoucnu v Anglii oficiálně zakázáno znova přísahat, a soud se tak musí uchýlit k ordálu. Nedůvěra k obyčejné přísaze se odráží i na institutu spolupřísežníků, který do Anglie přichází velice brzy, v Čechách se více rozvíjí spíše v období po 4. lateránském koncilu.¹⁷⁶

V zemském právu Čech spolupřísežnictví později u méně důležitých případů čím dál více nahrazuje ordály a ordálová povaha přísahy se na začátku novověku postupně vytrácí. Spolupřísežnictví je proto nakonec nahrazeno instituty, které do zemského práva pronikají především z městského práva, v nichž je na sklonku středověku v Čechách recipováno právo římské. Římsko-kanonický proces svým systémem tvoří lákavou alternativu k ordálům, jež byly užitečným nástrojem soudnictví doby středověku, avšak ustupují (z hlediska propracovanosti práva a jeho systematiky) modernějšímu systému důkazních prostředků. S tím souvisí i přechod k inkvizičnímu systému a narůstající role odborníků a listinných důkazů. Naproti tomu v oblasti Anglie, která byla (v této době) méně ovlivněná římským právem, lze již ve 12. století v pramenech odhalit předchůdce pozdějších porot. Právě tento institut nahrazuje boží soudy, krom déle se v praxi držícího ordálu soudního souboje. Poroty se následně šíří i do Irska, které jich používá dodnes.

Celkově lze shrnout, že právní prameny Anglie a Čech (méně již Irska, a to z důvodu povahy zachovaných právních památek a větší možnosti volby procesního práva z hlediska stran, jež tudíž oficiálně málokdy předepisuje aplikaci ordálu u konkrétních sporů) ukazují, že ordály byly ve valné většině případů

¹⁷⁶ Viz též BRANDL, op. cit., s. 711.

využity pro společensky nejnebezpečnější zločiny, kde často navíc fakticky či z povahy samotného činu nastává důkazní nouze. Sledované tři oblasti také dokládají existenci propojení ordálu a přísahy, které postačí ke konstatování oficiálního posvěcení takového vztahu. Ukazuje se však, že početně těchto zmínek není zas tolik, aby toto propojení bylo možné označit za primární důvod existence ordálu. Přesto tento rozbor dokládá, že je lze určitě minimálně chápat jako součást takového odůvodnění, která si nezaslouží být opomíjena.

4. Zdůvodnění aplikace ordálu

V této kapitole bych ráda předeštlala dosud existující zdůvodnění aplikace ordálů ve středověkém soudnictví, zvážila, nakolik jsou tyto teorie funkční a zda dokáží ordály vysvětlit zcela, a poté je doplnila svým pojetím ordálu jakožto doplňku přísahy spolu s návratem k funkcionalistickému pojetí ordálu jakožto důkazu.

4.1 Hodnotové pozadí užívání ordálů

Učebnice československých právních dějin studentům práv předkládá vysvětlení funkce ordálu spočívající v nutnosti zaštitit slabou autoritu soudců v době slabé autority vládce boží mocí.¹⁷⁷ M. H. Kerr, R. H. Forsyth a M. J. Plyley ve své studii *Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England*¹⁷⁸ zastávají názor, že se jednalo o prostředek slitování se nad delikventy, kdežto Lea¹⁷⁹ či Hyams¹⁸⁰ se domnívají, že ordál byl naopak součástí trestu či odstrašujícím příkladem divákům. Mnozí autoři ordál považují za prostý barbarský zvyk¹⁸¹ temného středověku (k čemuž může čtenáře vést i slovo „iracionální“ ve výše citované definici ordálu). Odpovědi badatelů jsou natolik odlišné, že možná více než o hodnotách středověké justice napovídají o smýšlení a ideách jednotlivých autorů. Znamená to tedy, že ordály byly kombinací všeho jmenovaného, nebo že byly samy o sobě hodnotově neutrálním nástrojem soudnictví a vládnoucí elity si ordálovou praxi vysvětlovaly různě v závislosti na konkrétní zemi a období? Je možné, že jejich rozšíření po celé Evropě tak nelze kompletně přičíst ani jedné z těchto teorií? Není třeba rozlišit důvody zavedení božích soudů od důvodů jejich pokračující aplikace?

¹⁷⁷ MALÝ K. a kol.: op. cit., s. 116.

¹⁷⁸ KERR, M. H., FORSYTH, R.D., PLYLEY, M. J., op. cit., s. 573-595.

¹⁷⁹ LEA, H. C., op. cit.

¹⁸⁰ HYAMS, P. R., op. cit., s. 90-126.

¹⁸¹ BROWN, op. cit., s. 136; COLMAN, op. cit., s. 577.

4.1.1 Nahrazení centrální autority

Asi nejméně stojí v opozici vůči ostatním zdůvodněním vysvětlení pomocí nízké státní autority, naopak, je s většinou zbývajících velmi snadno kombinovatelné a působí logicky. V době formujícího se středověkého feudalismu a nízké autority ústřední státní moci se zdá být jen rozumné, aby se autorita soudců zaštitila autoritou Boha. Brown v této souvislosti zastává tezi, že ordály navíc sloužily jako vyjádření konsensu v malých komunitách a umožňovaly předejít eskalaci konfliktu v násilí (podobnou teorii zmiňují i výše na stránkách věnovaných Irsku).¹⁸² Konkrétním soudcům také pomohly odebrat v očích obžalovaného břemeno zodpovědnosti za výsledek sporu. Boží rozhodnutí, která soudci pouze konstatovali, nebylo (příhodně) možné dále podrobovat kritice, neboť urážka Boha a kacířství patřily ke středověkým deliktům (v Čechách dokonce k oněm stíhaným z úřední povinnosti¹⁸³).

Zkombinujeme-li tyto závěry s některou z výše zmíněných teorií, jež předpokládají vědomou manipulaci s podobou a výsledky ordálu, stává se však soudní pře snadným a nebezpečným prostředkem zvůle, vůči níž nelze nic namítat, neboť je oficiálně prezentována jako akt boží. Ukazují statistiky (ač pro nedostatek pramenů obtížně sestavované, a nelze jim proto věřit stoprocentně) odsouzených podobnou zvůlí? M.H. Kerr, R. H. Forsyth a M. J. Plyley na příkladu Anglie ilustrují, že ne.¹⁸⁴ To se dá osvětlit buď nedokonalostí takových statistik, tezí o morální integritě duchovních, nepodléhajících zneužívání moci, či odmítnutím vědomé manipulace a kontroly božího soudu.

Bartlett však nutnou kombinaci nízké centrální autority a užívání ordálu odmítá. Věří, že ordál byl kompatibilní i se silnou královskou mocí.¹⁸⁵ Je skutečně pravda, že anglické *Clarendonské výnosy* šíří ordály a zároveň (tj. ještě před rokem 1219) ve svém čtvrtém článku centralizují soudní systém u určitých zločinů pomocí instalace nových soudců, před než měli být obvinění předvedeni.¹⁸⁶ Centralizaci anglického právního systému dále ve dvanáctém a

¹⁸² BROWN, op. cit., s. 137.

¹⁸³ Malý K. a kol.: op. cit., s. 116

¹⁸⁴ KERR, M. H., FORSYTH, R.D. and PLYLEY, M. J.: op. cit., s. 573-595.

¹⁸⁵ BARTLETT, op. cit., s. 69.

¹⁸⁶ *Assize of Clarendon* [online], op. cit.

třináctém století napomohly královské writy. Ordál byl tedy v případě nízké centrální autority sice šikovným soudním řešením, odůvodnit takto veškerou jeho praxi a rozšíření po Evropě by ale bylo příliš zjednodušující. Tato teorie pomáhá osvětlit jeden z prvotních impulsů k jeho zavedení, nikoli však jeho pokračující praxi.

4.1.2 Milost

Poměrně šokující je závěr práce M. H. Kerr, R. H. Forsytha a M. J. Plyleyho, která ordál řadí k prostředkům záchrany pachatelů trestných činů před přísnými tresty, mezi něž patřilo například poskytnutí azylu v některém z církevních svatostánků, milosti udělované panovníkem a trestání církevních představitelů církevním soudem.¹⁸⁷ Posledně jmenované privilegium duchovních lze k předchozím institutům řadit díky tomu, že církevní soud zpravidla uděloval (z pohledu autorů) mírnější tresty než soud světský, totiž různé formy pokání (například uložení náboženské poutě), případně hříšníka exkomunikoval. Ostatní fungující instituty slitování tedy poskytují jiný kontext ordálu než teze o barbarství středověku, s níž autoři polemizují.¹⁸⁸

Svůj závěr dokládají pomocí provedení a analýzy, případně modelace, fyzikálních experimentů, tedy snahou o částečnou rekonstrukci dávných ordálových praktik. Tyto experimenty kupříkladu dokazují, že tradiční půst před výkonem božího soudu měl za následek redukci plynů v trávicím traktu, a tudíž i vyšší pravděpodobnost potopení celého těla do vody, jež omilostnilo pachatele. Pomocí statistik ukazují, že ženy byly spíše odsuzovány k ordálu rozžhaveného železa, neboť měly menší šanci vzhledem k vyššímu obsahu tuku úspěšně projít ordálem vody.¹⁸⁹ Tyto závěry zpochybňují ve společnosti stále ještě oblíbenou tezi o přísně iracionálním středověku, o době, kterou je možné přirovnat

¹⁸⁷ KERR, M. H., FORSYTH, R.D. and PLYLEY, M. J.: op. cit., s. 594.

¹⁸⁸ Ibid., 573-595.

¹⁸⁹ Ibid., s. 584, 589.

k (šikanujícímu) dítěti.¹⁹⁰ Podobně na základě fyzikálních a lékařských poznatků autoři rozebírají a seznávají omilostňujícím i ordál rozžhaveného železa.

Práce těchto badatelů však stojí na několika problematických předpokladech. První z nich spočívá v tom, že ordál tvořil součást široké skupiny omilostňujících institutů. Přiřazení ordálu k azylu církevního svatostánku v rozebírané oblasti Anglie však narušují *Clarendonské výnosy*, jež šíří užívání božního soudu a zároveň ve svém dvacátém článku na čas mnichům zakazují poskytovat azyl (s výjimkou ohrožení života nemocí).¹⁹¹ Tvrzení autorů, že rozsudky církevního soudu byly mírnějšího charakteru lze dále označit za projekci současných hodnot do doby středověku: trest typu exkomunikace totiž mohl být pro středověkého člověka daleko ničivější, než autoři předpokládají. Jejich pojetí ordálu tedy ztrácí nezpochybnitelný kontext milostiplných institutů, do něhož se boží soudy snaží vřadit.

Další problém tkví bohužel v pramenné základně, tedy v dochovaných statistikách, z nichž autoři této studie vycházejí. Vzhledem k počtu kauz zůstává otázkou, nakolik jsou reprezentativním vzorkem. Za příklad může sloužit tvrzení autorů, že všechny ženy byly vysílány na pro ně příznivější ordál rozžhaveného železa, jež vychází z pouhých sedmi případů, neboť více není k dispozici. Naproti tomu autoři pro svůj moderní fyzikální experiment využili sto patnáct dobrovolnic,¹⁹² což ukazuje, jaké číslo sami považují za dostatečně průkazný vzorek. Tento fyzikální experiment sice testoval jinou tezi (konkrétně zda ženy mají tendenci plovat na vodě více než muži), nebylo by však pro získání jistoty ohledně toho, který druh ordálu byl přisouzen ženám, potřeba taktéž vyšší číslo? Autoři koneckonců sami dále odkazují na příklad z jiné země, kde ženy k ordálu studené vody odsuzovány běžně byly.¹⁹³

¹⁹⁰ RADDING, CH. M. *Superstition to Science: Nature, Fortune, and the Passing of the Medieval Ordeal*. In: *The American Historical Review* 84 (1979), s. 945-969.

¹⁹¹ *Assize of Clarendon* [online], op. cit.

¹⁹² KERR, FORSYTH, PLYLEY, op. cit., s. 586.

¹⁹³ *Ibid.*, s. 581.

Nedostatek středověkých pramenů je samozřejmě problém, se kterým se potýká většina badatelů (ostatně i tato práce), a pokud by s ním nebyli smířeni, o řadě otázek středověkého života by nebylo možné psát. Zrovna pro účely takovéto na racionální metodě postavené práce je však nepřilíš problematizovaný nízký původní vzorek, z něhož autoři vycházejí, poněkud zarážející. Kerr, Forsyth a Plyley dále udávají, že soud v praxi přistupoval k uložení ordálu spíše v případech, kdy již byl o vině obviněného přesvědčen,¹⁹⁴ což zpochybňuje funkci ordálu jako pouhého důkazního prostředku. S posledním závěrem však lze vzhledem k typu zločinů (viz rozbor českých a anglických pramenů v předcházejících kapitolách), při nichž bylo ordálu užíváno právě pro nedostatek přímých důkazů, polemizovat. Právní prameny ukazují, že původní záměr zákonodárců byl jiný. Na druhou stranu se zde samozřejmě mohla praxe od právních norem odchýlit, a oficiální důvody užití ordálů tak mohly být odlišné od reality.

Užitá metoda rozboru ordálů z hlediska jejich fyzikálních zákonitostí je sice zajímavá, avšak na základě několika popisů průběhu božího soudu předpokládá stejnou uniformní praxi na celém sledovaném území, kterou autoři replikují a z ní pak vyvozují závěry. Většina raně středověkých právních norem však byla co do podoby některých druhů ordálu (velikosti rozžhaveného železa, počtu vykonaných kroků s takovým železem, pozice, v níž byli odsouzeni potápěni, hloubce kotlíku vařící vody a podobně) poměrně neurčitá, a tak byly tyto světské detaily ponechány na diskreci soudu.¹⁹⁵ Omilostňující způsob provedení božího soudu tedy zůstává reálnou možností, avšak nemusel být pravidlem.

Pro účely zodpovězení otázky po zdůvodnění zavedení ordálů by takováto odpověď tedy implikovala naprostou důvěru zákonodárců, že jejich normy budou každým aplikovány a interpretovány právě s omilostňujícím záměrem, což považují za pochybnou premisu. Přesto si myslím, že popisovaná studie je přínosná svou nabídkou dalšího skutečně možného dobového náhledu na ordálovou praxi v těch místech, k nimž se dochovala jimi rozebíraná pramenná

¹⁹⁴ Ibid., s. 577.

¹⁹⁵ COLMAN, op. cit., s. 589.

základna. Dochované prameny jim pro území Anglie (a Uherska) skutečně dávají za pravdu, že více obviněných absolvovalo boží soud s pro ně úspěšným výsledkem. Teze, že ordály byly vždy a všude právně podporovány primárně z tohoto důvodu však nepůsobí věrohodně.

4.1.3 Trest

Existuje však možnost na ordály nahlížet z naprosto opačné perspektivy, a to z pohledu jejich trestajících charakteristik. Trest neboli sankce za porušení práva v sobě tradičně zahrnuje většinu následujících funkcí: skutečně potrestat odsouzeného (ať už fyzicky či psychicky), být odstrašujícím příkladem ostatním potenciálním pachatelům, znemožnit spáchání dalšího trestného činu tímtéž pachatelem, umožnit zadostiučinění oběti zločinu a ukázat, že (ať už božský či lidský) řád je opět zacelen a potvrzen. Naplňovaly ordály samy o sobě tyto funkce? Některé ano, avšak ne všechny.

Jedním z jejich oceňovaných vlastností skutečně byla i jistá odstrašující kvalita,¹⁹⁶ spravedlivý řád věcí pomáhaly napravit tím, že poměrně rychle označily viníka, a určitou satisfakci mohly oběti či její rodině taktéž poskytnout. Jak dokládají některá ustanovení zákonů z doby krále Athelstana v oblasti Anglie i několik druhů ordálů irské provenience, ordály svou podobou mohly odrážet a předjímat případný trest, ve zmiňovaných případech konkrétně useknutí ruky. Jak ukáží o něco dále, jejich odstrašující kvality také právo využívalo ve snaze minimalizovat křivopřísežnictví. Problém tkví v tom, že ne vždy samy o sobě splňují funkci individuální prevence, pokud se nejedná o ty druhy, kde se neúspěch rovná smrti. V ostatních případech totiž pro tento účel následuje ještě jiný trest, často poprava, která se s hrozbou delikvence vyrovnává krutě, avšak jednou provždy.

Svou povětšinou bolestivou podobou ordály skutečně fyzicky trestaly obviněné, ale tuto jejich vlastnost nepovažuji za účel sám o sobě. Nejdůležitější je v tomto ohledu logický fakt, že kdyby byly ordály považovány za dostatečný

¹⁹⁶ HYAMS, op. cit., s.111.

trest, další by již nenásledoval. Tato teorie se podle mne také nedokáže nijak vypořádat s právním institutem zástupce čili náhradníka, který mohl namísto obviněného podstoupit soudní souboj, případně i jiné druhy božích soudů. Nepodaří-li se mu projít, je nakonec trestán původní obviněný.

Ordály lze tedy spíše označit za agresivní prostředek získání důkazu, v tomto ohledu jsou boží soudy skutečně velmi podobné tortuře. Částečný element trestu za samotné podezření a jím pošramocenou pověst v sobě (podobně jako později mučení v inkvizičním systému práva) opravdu nesou, a tuto teorii tak nelze zcela zavrhnout. Některé ordály se ale i tak vymykají: ordálové přísahy na relikvie či pro oblast Irska zmiňované ordály využívající losu nutně bolestivého charakteru nebyly. Vzhledem k veřejné povaze středověkého řízení je jejich trestající kvalita spíše spojena s divadelním charakterem ordálu. Trestní atributy božích soudů lze tedy chápat pouze jako jednu ze součástí důvodů déle trvající existence ordálů v soudnictví.

4.1.4 Divadlo

Jak jsem již několikrát zmiňovala, boží soudy byly výrazně ritualizované povahy. Běžně se odehrávaly v církevním svatostánku, přímo jim předcházely mše a doplňovalo je kropení prostoru a pomůcek svčenu vodou. Divadelní efekt (podobně jako při samotné mši) umocňovalo rozdělení prostoru na „jeviště“, do něhož po většinu času krom obviněného a duchovního nesměl nikdo vkročit,¹⁹⁷ a řady diváků. Před obviněnými bylo dále oficiálně zopakováno, co je čeká, případný zázrak byl dán do souvislosti s podobnými událostmi uváděnými v Bibli (tři mladíci zachráněni z ohnivě pece krále Nabukadnesara, záchrana Zuzany z knihy Danielovy¹⁹⁸). Obřadnost mohl umocnit i několikadenní půst obviněného, který předcházel božimu soudu, či jeho oholená tvář.

Obviněný tak byl vytažen ze své konkrétní konfliktní situace, a jeho případné odsouzení by proto již po všech absolvovaných ceremoniích nemělo

¹⁹⁷ Viz kupříkladu ustanovení v *Zákonech krále Athelstana či Řádu práva zemského*.

¹⁹⁸ HOWLAND, A.C. (ed.) *Ordeals, Compurgation, Excommunication and Interdict*. In: *Translations and Reprints from the Original Sources of European History IV*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1898, s. 115.

zavdat záminku dalšímu krveprolití.¹⁹⁹ V Čechách z toho důvodu bylo už ve středověku možné vykázat případné rušitele, s výjimkou soudního souboje byly u soudu zakázány zbraně krom malé ozdobné dýky a v době soudního řízení se v příslušném městě měly omezit noční radovánky.²⁰⁰

Z českého prostředí lze dále z obřadných praktik zmínit například ordál soudního souboje, na jehož konci bylo zvykem za zabitého symbolicky obětovat dva haléře.²⁰¹ Divadelní stránka božích soudů logicky posilovala víru v jejich pravdivost, navíc manifestace božího zázraku umocňovala víru v Boha jako takovou. Mohla též pomoci vyvolat určitý pocit semknutí se přítomných diváků. Jednotlivá výrazná gesta také měla za následek déle trvající vzpomínku publika na soud, a tedy na existenci práva a nutnosti se jím řídit.²⁰² Krom toho se divadelní stránka božího soudu jevila jako výhodná, bylo-li potřeba rychle, efektně a jednou provždy přesvědčit veřejnost kupříkladu o věrnosti královny či jiné obecně propírané záležitosti.²⁰³

To, že ordál byl divadelním představením, je prakticky nepopíratelné. Vůči zmíněným praktikám posilujícím navíc jeho sakrálnost však v některých oblastech či obdobích stojí obavy z jeho krvavosti. V jedné z předchozích kapitol byl již zmíněn anglický zákaz provozovat ordály o svátcích, Papež Evžen III. si byl také vědom násilnosti tohoto aktu a povoloval jej jen jako ústupek tradici.²⁰⁴ Podle Browna byl ordál jednou z dobových praktik, které umně propojovaly sakrální s profánním. Právě proto ostatně podle něj ve třináctém století, kdy pokračuje jejich postupná odluka, zaniká.²⁰⁵

Ordál však svou divadelní stránkou nebyl ani zdaleka ojedinělý. Mnohé středověké praktiky se vyznačovaly toutéž charakteristikou, a to z podobných důvodů: zanechat na publiku co největší dojem a vtisknout mu do mysli užitou symboliku; divadlo vždy bylo a zůstává efektivním nástrojem moci. Právě proto

¹⁹⁹ BROWN, op. cit., s. 138.

²⁰⁰ BRANDL, op. cit., s. 595-6.

²⁰¹ *Codex iuris Bohemici* II/2, op. cit., s. 211.

²⁰² BROWN, op. cit., s. 138.

²⁰³ COLMAN, op. cit., s. 585.

²⁰⁴ BALDWIN, op. cit., s. 631.

²⁰⁵ BROWN, op. cit., s. 135.

ale nelze zdůvodnění ordálové praxe zúžit na tento její prvek: podobalo by se to tvrzení, že obřadné uzavření manželství zdůvodňuje pouhá snaha zapůsobit na přihlížející či že popravci si jako hlavní cíl kladou zdůraznit královskou moc a umožnit publiku popustit uzdu svým násilným choutkám v povoleném čase. Obě teze jsou částečně pravdivé, ale příliš zjednodušující a pomáhají odůvodnit spíše veřejnou stránku obou událostí nežli událost samotnou.

Divadelní stránka ordálů tak nebyla ani tak důvodem jejich užití jako spíše průvodním efektem a způsobem posílení jejich závaznosti v očích diváků, tedy pojistkou jejich pokračující praxe. Důležitější zůstává, jaké sdělení měla tato stránka ordálů vlastně pomoci předat (tedy, že spravedlnosti bylo učiněno zadost), jak byly ordály propojeny s dalšími právními instituty a jakou měly mít funkci v rámci soudního systému.

4.2 Formální zdůvodnění ordálu

Osobně soudím, že ordál byl v závislosti na konkrétním místě a čase různou kombinací většiny v této práci jmenovaných teorií: dochované statistiky, bohužel skrovné, dávají za pravdu teorii vyzdvihující hodnotu milosti a schopnosti slitovat se. Tu lze snadno doplnit pocitem strachu viníků, kteří tváří v tvář ordálu volí raději rovnou trest. To vše se nijak nevylučuje s důrazem na obřadnost tohoto aktu i s teorií případné nízké centrální autority vládce. Většina z výše popsaných teorií historiků však působí dojmem, že se snaží existenci ordálů ve středověku nějakým způsobem omluvit. Vysvětlují ji především důvody, jež pochází z prostoru mimo systematiku samotného práva. Ukazuje se však, že ordály mohly fungovat jak v kontextu silné, tak slabé centrální autority, bylo možné na ně nahlížet jako na trest a divadlo i jako na prostředek slitování se. Tyto teorie tedy nejsou celistvé a je třeba je doplnit zdůvodněním, jež pochází ze samotné povahy zkoumaného problému. Ať už bylo hodnotové pozadí božích soudů jakékoli, je nutno upozornit na jeden z jeho účelů, který lze seznat poté, co se zasadí do celého systému práva.

Na tomto místě pomůže návrat k na začátku citované a rozebrané definici ordálu, za jejíž klíčové slovo považuji termín „důkaz“. Ordál byl za určitých podmínek skutečně schopen plnit funkci důkazu a se ztrátou znalosti římského práva, nízkým počtem právních profesionálů i listinných důkazů (natož důkazů, za které dnešní soudnictví vděčí moderní vědě) byl jednou z mála možností, ke které se středověký právní systém mohl uchýlit.

Osobně jej navíc nepovažuji za nesystémový prvek středověkého soudnictví, neboť jednotlivé právní prameny ordálem a přísahou,²⁰⁶ která měla v této době v zásadě podobný charakter, oplývají natolik, že označovat je za nesystémové nedává smysl. Ve společnosti, v níž byl všude přítomen Bůh, trestal viníky v jakémkoli případě a ordály byly jen obřadnější a přímější verzí tohoto očekávání. Nelze tedy ordál prostě označit za iracionální a zbytek středověkých důkazů zjednodušeně hodnotit jako předzvěst moderního racionálního řízení, jak činí někteří historici.²⁰⁷ Ordály a přísaha navíc tvoří, jak hodlám ukázat, těžko rozlučitelnou dvojici právních institutů a navzájem ospravedlňují své místo v soudním systému. I Bartlett ve své knize ostatně krátce poznamenává, že ordál „*formed part of an interlocking system.*“²⁰⁸ Právě provázanost těchto dvou institutů pomáhá osvětlit jednu z motivací k jeho zavedení, a především ukázat jeden z důvodů delšího trvání aplikace ordálů ve středověkém soudnictví.

4.2.1 Ordál jako důkaz

Lea srovnává ordál s torturou a ilustruje, že oba instituty sloužily jako prostředek vyzískání přiznání či pravdivého svědectví.²⁰⁹ Tortura, která měla též účel, totiž většinu ordálů sloužících tomuto účelu postupně nahrazuje. Vidáme ji dokonce o něco dříve, a to právě u kmene Vizigótů, u něhož se proto příliš nevyskytují ordály.²¹⁰ Krom těchto dvou existují i další badatelé, kteří zastávají

²⁰⁶ viz COLMAN, op. cit., s. 576, že přísaha byla primárním důkazním prostředkem.

²⁰⁷ Ibid., s. 571, 587. Autorka této studie také správně poznamenává, že racionalita není absolutním, nýbrž relativním pojmem.

²⁰⁸ BARTLETT, op. cit., s. 68.

²⁰⁹ LEA, op. cit., s. 257

²¹⁰ Všeobecně však tortura akuzací systém práva svou veřejnou povahou přeci jen příliš neholdoval a kontinentální právo si tak muselo ještě vyčkat na inkviziční římsko-kanonický proces. Viz LEA, op. cit., s. 320.

názor, že ordál působil spíše jako spouštěč strachu u obviněných. Nutil je k přiznání nebo působil jako středověká obdoba detektoru lži.²¹¹

Leeson za pomoci matematických rovnic a psychologie dokazuje, že ordál mohl být skutečně zkonstruován s cílem působil na psychologii jedince.²¹² Jeho metoda sice není příliš přesvědčivá (své závěry totiž příliš nestaví na konkrétních pramenech a klerikům, kteří měli na starosti boží soudy, přisuzuje podivuhodné matematické schopnosti či vytříbenou intuici), je však přínosná z hlediska ukázky pozitivního přínosu pověrčivosti či víry pro sociální život společenství. Souhlasím především s jeho závěrem, že ordál byl pro svou dobu skutečně racionálním důkazním prostředkem. Mohl být opravdu zaveden pro účely rozeznání vinných a neviných na základě jejich vlastní psychologie, nikoli vnějších (v mnoha případech těžko získatelných) důkazních prostředků (v čemž lze vycítit osten vůči dnešnímu v mnoha případech zdoluhavému a pracnému vyzískávání přesvědčivých důkazů).²¹³

Vzhledem k důvěře v božský dohled nad světem i soudnictvím je však pravděpodobnější, že jak tvůrci právních norem, tak mnozí z diváků skutečně věřili ve schopnost ordálu být důkazem. Důležitý je však zejména poznatek, že v době, která neměla k dispozici moderní důkazní prostředky ani propracovaný systém římského práva (ovšem která nestála o mimosoudní řešení krevní mstou), se zdá ordálová odpověď na důkazní nouzi přísně logická, o to víc, panovala-li skutečně víra v božskou intervenci jeho prostřednictvím.

Na tomto místě je vhodné zopakovat, že rozebírané prameny ukazují, že se ordálu v právních normách nakazovalo použít v případech zjištění otcovství, vraždy, křivopřísežnictví, čarodějnictví, krádeží a dalších trestných činů. Lea dále zmiňuje, že boží soudy řešily v burgundském právu situace, v nichž chyběla většina důkazů, neboť nebylo povoleno předvést svědky vůči člověku jiné národnosti.²¹⁴ Z oblasti případů, pro které byl v právních pramenech ordál aplikován, zcela zřetelně vystupuje vzorec, který říká, že se v nich často

²¹¹ COLMAN, op. cit., s. 588, 591.

²¹² LEESON, op. cit., s. 698-707.

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ LEA, op. cit., s. 195

z principu povahy samotného zločinu či řešeného problému velice obtížně nacházely důkazy. I dnes se v těchto oblastech práva ostatně soudnictví utíká k novému sekulárnímu božímu soudu: nepřímým důkazům pomocí vědy a znaleckým posudkům. U těchto nástrojů moderního důkazního řízení totiž obyčejný divák taktéž rozumí prakticky pouze vývodům, jež obviněnému připisují vinu či nevinu, a ne myšlenkovému či vědeckému postupu v jejich pozadí.

Část z celkově zmiňovaných historických studií, jež se věnují důvodům užití ordálů, se zároveň implicitně táže, zda byly správné, spravedlivé či omluvitelné jiným zájmem. To je zajisté důležitá otázka, avšak odpověď po zdůvodnění samotné jejich existence v právních normách nemůže být úplná bez zdůraznění jejich funkcionalistické interpretace: pro středověkou racionalitu byly skutečně efektivním důkazním prostředkem a i z dnešního pohledu mohly v části případů skutečně rozsuzovat obviněné díky jejich psychologii.

Není ostatně náhodou, že mnohé z božích soudů se nějakým způsobem dotýkají hrdla obviněného či je může negativně ovlivnit nervozita (včetně takového ordálu studené vody, dle předchozího dýchání a klidového stavu ponořeného těla). Logický a správný protiargument vůči této tezi zní tak, že každý nervózní člověk nutně není zločinec. V době absence jakýchkoli jiných efektivních důkazních prostředků u nich však lze očekávat alespoň vyšší procento takto nervózních lidí, zvláště věřili-li skutečně v možnost božského zásahu ve svůj neprospěch. To je samozřejmě velmi cynický pohled na spravedlnost, pravděpodobněji je, že normotvůrci skutečně věřili v božskou spravedlnost, jež intervenovala prostřednictvím ordálů, a činila z nich tak opravdový důkaz. Tato interpretace se také dokáže snáze vypořádat s institutem zástupců. Ať už to bylo jakkoli, ordály byly na svou dobu natolik racionálním a efektivním důkazním prostředkem, jak jen to bylo možné. Při formování jakékoli teorie, jež se snaží pochopit důvody jejich zavedení do soudnictví, tak nelze zapomínat na tuto jejich funkci.

4.2.2 Ordál a přísaha

Tato práce však chce především předestřít fakt, že krom obvyčejné funkce důkazu se z ordálů postupně vyvinula část středověkého systému, která podporovala i jeho ostatní právní instituty, a to jmenovitě institut přísahy. Tento vzájemný vztah činil obtížnějším likvidaci pouze jednoho z těchto institutů bez změny či zániku toho druhého. Pozdější proměna důkazního řízení proto musela být systémového charakteru: nahrazením systémem založeným na porotě či římsko-kanonickým procesem. Jednotlivé způsoby propojení ordálu s přísahou tak pomáhají odůvodnit další trvání tohoto institutu navzdory kritice (která u božího soudu přichází velice brzy), a to dokud byla namířena pouze proti němu.

Mezi ordálem a středověkou očištnou přísahou existovaly určité podobnosti, jichž si jejich současníci byli vědomi (lze zmínit Karla IV. a jeho kritiku ordálů jako pohanské přísahy). Oba tyto instituty byly velice obřadné povahy (v Čechách se přísahy odehrávaly klasicky v kapli Všech Svatých na Pražském hradě). Zejména zmatečné přísahy²¹⁵ obvykle oplývaly (podobně jako boží soudy) mnoha formalitami: přísahající mohl chybovat již v pořadí vstupu do kapse, v tom, jakou nohou do ní vkročil, v počtu spolupřísežníků a jejich vztahu k němu.²¹⁶ Samotný obsah přísahy byl taktéž velice komplikovaného charakteru.²¹⁷ Oba tyto právní instituty byly dále nejvýraznější ukázkou důvěry v božskou intervenci na soudě, a proto není tendence se uchýlovat ani k jednomu z nich v příliš bezvýznamných případech. Z analýzy právních památek rozebíraných oblastí plyne, že u ordálu byl tento záměr ještě citelnější. Podobně jako ordály bylo (nejen) v Čechách soudní přísahu možné vyřknout pouze dopoledne a nalačno a nesměla se odehrávat v neděli či o svátcích, údajně z důvodu její blízkosti se zaklínáním se.²¹⁸

²¹⁵ Existovaly dva hlavní druhy přísah: přísahy se zmatkem či bez zmatku, tedy bez povolení přeřeknutí se, zajíkání se či úplně jiného porušení vyžadovaných formalit. První přísahal žalobce, žalovaný až tehdy, pokud byla taková přísaha úspěšná. Viz BRANDL, op. cit., s. 711.

²¹⁶ Spolupřísežníci, potvrzující přísahu žalovaného, nesměli být jeho příbuznými ani sloužícími. Viz BRANDL, op. cit., s. 706.

²¹⁷ V oblasti Čech do roku 1368 odvisely přísahy od formulace žaloby, takže druhá strana mohla jejich délkou částečně ovlivnit, v praxi však tato podoba přísah trvá i po jejím oficiálním zákazu. Později je její formulace již zcela věcí na soudě přítomných úředníků. Viz BRANDL, op. cit., s. 698-701, 705, MARKOV, op.cit. s. 124.

²¹⁸ Tento názor se nevyskytoval pouze v Čechách. Viz BOWKER, J. (ed.) *Oxford Dictionary of World Religion*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 249.

České právní prameny i prameny irské provenience dokládají, že (vzhledem k době zavedení ordálů v jednotlivých zemích) později dochází dokonce ke splývání těchto institutů, případně ke vzniku ordálů, které symbolicky trestají hrdlo či jazyk. To je nejnázorněji předvedeno ordálem posvěceného chleba či sýra²¹⁹ a ukazuje první z důvodů, proč je ordál provázán s přísahou a naopak. Nesvede-li obviněný při ordálu posvěceného chleba najednou spolknout unci chleba, je tak za křivopřísežnictví potrestáno přímo jeho hrdlo, jemuž za tento trest vděčí. Ač nazvání ordálu trestem skutečně zachází příliš daleko (zvláště v souvislosti s částečně v praxi možnou teorií slitování), je třeba uznat, že u obecnstva musel mít pro své ponižující kvality větší úspěch (ba u některých lidí i zadostiučinění) nežli obyčejná přísaha. Nelze se tedy divit, že ve středověku nalzáme i ustanovení, jež zločinu spáchanému na půdě obce přisuzují zkoušku ordálového typu, kdežto zločinu spáchanému mimo ni pouze očišťující přísahu.²²⁰

První kategorie vztahů, jimiž tyto dva právní instituty navzájem odůvodňují svou existenci ve středověkém právu, tedy pojímá ordál jako důkaz pro zjištění křivopřísežnictví a způsob jeho zastrašení. Ve společnosti protkané různými přísahami, a to včetně soudního řízení, bylo považováno za jeden ze společensky nejškodlivějších zločinů, vedle vraždy či čarodějnictví, protože narušovalo její stabilitu.²²¹ Opakované zmínky o křivopřísežnictví v relativně stručných středověkých právních normách jsou dokladem toho, že je středověké právo považovalo za jeden z nejpalcivějších problémů. Trestáno bylo následně velice přísně, ať už ztrátou života, useknutím ruky, vyhnáním, zákazem křesťanského pohřbu, finančním trestem, pozbytím některých procesních práv na soudě či (s tím souvisejícím) poškozením dobré pověsti přísahajícího. Užití ordálů z důvodu snahy řešit křivopřísežnictví (krom v předchozích kapitolách rozebíraných oblastí) stoupá i v oblasti kontinentální západní Evropy, a to v 11. století v oblasti dnešního Španělska, Francie i Německa.²²²

S tím souvisí užitečnost božího soudu v případech, kdy mohou přísahat obě dvě strany. Ordál totiž pomáhá řešit situaci, kdy obě strany úspěšně přísahají, tím, že jednu zcela zřetelně označí za křivopřísežníka (papež Evžen II. údajně

²¹⁹ LEA, op. cit., s. 232-233.

²²⁰ Ibid., s. 255

²²¹ COLMAN, op. cit., s. 583.

²²² BARTLETT, op. cit., s. 50-51.

zavedl v 9. století pro Evropu ordál studené vody právě za tímto jediným účelem²²³). Samotný institut přísahy tak není podkopán, naopak je mu dodána vyšší vážnost, protože křivopřísežník v ordálu může ztratit život i tam, kdy by původně pochybením přísahy život neztratil (viz výše ordál broděním pro obě strany či soudní souboj pro žalobce).

V oblasti Čech Viktorin Kornel ze Všehrd na samém počátku novověku zpětně hodnotil, že přísahou obě strany úspěšně prošly zřídka a že panovala víra, že Bůh nenechá toho, na jehož straně není právo, projít.²²⁴ Přesto se takové situace místy vyskytly: ve starším období je právo důsledně řešilo božími soudy (krom latinské verze *Ordo iudicii terrae*, která před tímto problémem jednoduše zavírá oči²²⁵), v době Kornela ze Všehrd již společnost důvěřuje v to, že pravda je (alespoň z pohledu mluvčích) na obou stranách.²²⁶ V *Obnoveném zřízení zemském* dokonce raději chybí jak ordály, tak oboustranná přísaha. Obě dvě raně novověké právní památky ukazují, že přísaha skutečně po ztrátě své ordálové pojistky mění svůj charakter. Symbolický je v tomto ohledu i fakt, že Karel IV., který se zasazoval o zánik ordálů, se snažil i zkrátit a zjednodušit přísahy.²²⁷

Soudím, že i v zájmu zastrašení křivopřísežníků přísaha přímo předcházela uloženým ordálům, a to jak v Čechách, tak v Irsku. V oblasti Anglie v zákonech z doby vlády krále Athelstana, tedy z první poloviny 10. století, nalezneme dokonce toto ustanovení.

„Pokud se někdo zaváže podstoupit ordál, nechť tři dny před tím předstoupí před kněze, který ho má posvětit; a nechť se, než ho podstoupí, krmí chlebem, vodou, solí a bylinami, a každý z těchto tří dnů ať navštěvuje mši. A v ten den, kdy má podstoupit ordál, ať učiní úlitbu Bohu a účastní se svatého přijímání; a poté, než podstoupí ordál, ať přísahá, že je dle obecného práva nevinný, z čeho je poháněn. A pokud se jedná o ordál vody, ať je na laně potopen na hloubku jeden a půl lokte; pokud o ordál železa, nechť uplynou tři dny, než je dlaň

²²³ LEA, op. cit., s. 218

²²⁴ Ibid., s. 703.

²²⁵ Codex iuris Bohemici II/2, op. cit., s. 238-239.

²²⁶ JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris Bohemici III/3* [online]. Praha: Typis Gregerianis, 1874 [cit. 24. 7. 2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line:

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=298>, s. 87.

²²⁷ VANÉČEK, op. cit., s. 110.

*odhalena. A nechť každý započne svou obžalobu přísahou na soudě, jak jsme již dříve stanovili [...]*²²⁸

Zásada složení přísahy před podstoupením božího soudu je v tomto textu považována za natolik důležitou, že je v jediném ustanovení záměrně zopakována.

Trestání křivopřísežnictví se neomezovalo na strany sporu. Pokud podle práva Frisů z 8. století musel obviněný po spolupřísežnictví z nějakého důvodu podstoupit nějaký ordál, byli v případě jeho neúspěchu všichni spolupřísežníci odsouzeni a potrestáni za křivopřísežnictví.²²⁹ Žalobce též mohl určitého spolupřísežníka obvinít sám, toho pak čekal ordál, například kříže.²³⁰ Též remešský arcibiskup Hincmar v polovině 9. století poznamenává, že je záhodno nechat spolupřísežníky podstoupit následně boží soud, aby byla dokázána jejich pravdomluvnost a aby se skupina křivopřísežníků navzájem při různých případech beztrestně nezprošťovala viny.²³¹

Se spolupřísežnictvím souvisí druhá možná kategorie norem a praktik, jež v době středověku propojovaly přísahu s institutem ordálu. Spolupřísežnictví, které se údajně vyvinulo z řešení sporů mezi jednotlivými rodinnými klany stojícími při sobě, je z hlediska práva a historie velice zajímavým právním institutem. V Čechách byl nejčastějším počtem spolupřísežníků číslo šest, tedy sedm spolu s obviněným.²³² V západní Evropě obvykle platilo, že čím vyšší číslo bylo požadováno, tím vážnější byl ve většině zemí spáchaný trestný čin, a čísla mohla být i poměrně vysoká. *Sálský zákon* proto pro případ, že obviněný nesežene dostatek spolupřísežníků, přistupuje právě k užití ordálu.²³³ V (častějších) případech, kdy bylo na straně obviněného méně mužů ochotných přísahat než na straně žalobce, však mohlo být dobrovolné uchýlení se ke kontrole ordálem dokonce výhodné.²³⁴ Ordál tak mohl dát tutéž šanci oběma stranám, navzdory rozdílu v jejich oblíbenosti mezi okolím. Losování dále u spolupřísežnictví řešilo situaci, kdy bylo třeba zvolit vhodné přísahající (k čemuž existuje z rozebíraných oblastí pramenná zmínka jak v Irsku, tak v Čechách).

²²⁸ *The Laws of the Earliest English Kings*, op. cit., s. 139-140.

²²⁹ LEA, op. cit., s. 45.

²³⁰ *Ibid.*, op. cit., s. 231.

²³¹ *Ibid.*, s. 36.

²³² MALÝ, op. cit., s. 56.

²³³ COLMAN, op. cit., s. 578.

²³⁴ LEA, op. cit., s. 254.

I pro účely spolupřísežníků sloužila třetí kategorie užití ordálu, a to pro očištění jejich jména a navrácení dobré pověsti. Pipin Italský na přelomu 8. a 9. století trestal za křivopřísežnictví drasticky i spolupřísežníky, a to trestem useknutí ruky. Obviněný se však mohl zprostit viny tím, že sám podstoupil ordál říka, že přísahal v dobré víře, neznaje pravdivá fakta.²³⁵ Na tomto místě lze konstatovat, že kolotoč přísaha–ordál–přísaha–ordál se v tomto případě otáčí dál a dál, dokud chce některý ze zúčastněných očistit své jméno.

Čtvrtá kategorie spočívá v tom, že obviněný z nějakého důvodu nemůže podstoupit přísahu či ordál, a užije se tak toho druhého institutu. Ordál může zastoupit u soudu běžněji se vyskytující přísaha, není-li jejího složení obviněný hoden. Taková situace kupříkladu nastává, je-li přísahající cizinec, odsouzený křivopřísežník (toto ustanovení bylo výše přítomné i v pramenech Anglie a je vysoce pravděpodobné, že to samé fungovalo i v Čechách), nesvobodný či delikvent.²³⁶ Naopak přísaha zastoupí ordál v případě, že je obviněný židovského původu,²³⁷ přísahá-li pán na nevinu svého otroka (za Fridricha Barbarossy²³⁸) či není-li obviněný kvůli věku schopen účastnit se ordálu soudního souboje. Ve Skotsku mohl být nahrazen několika spolupřísežníky, ve většině zemí je však upřednostňován institut volby zástupce.²³⁹

Tomu je částečně podobná další kategorie, která sdružuje případy, kdy mají obě strany odlišné postavení. Jak jsem zmiňovala již dříve, anglické právní normy z doby Viléma I. Dobyvatele ponechávají obviněnému Francouzovi možnost se subsidiárně očistit přísahou, nehodlá-li anglický žalobce své tvrzení podepřít osobní účastí na souboji. Podobné ustanovení bylo možné u soudního souboje shledat i v českém *Řádu práva zemského*. Podobně jako v předchozí kategorii se zde řeší situace, kdy jedna ze stran nemůže podstoupit boží soud: ne však z důvodu právního či faktického, ale prostě proto, že nechce. Do této kategorie lze vřadit i irskou zmínku o uchýlení se k ordálu, ve snaze překonat právně výše hodnocenou přísahu druhé strany. I v tomto případě jsou ordál a přísaha provázány z důvodu rozdílů v postavení člověka, jichž byl středověk plný.

²³⁵ Ibid., s. 48.

²³⁶ LEESON, op. cit., s. 697.

²³⁷ Ibid., s. 711.

²³⁸ LEA, op. cit., s. 254.

²³⁹ Ibid., s. 43.

Předposlední kategorie spočívá v užití přísah i pro účely zvýšení obřadnosti božích soudů, což posiluje onu divadelní stránku božích soudů i středověkého soudnictví jako celku.

Posledním výrazem, respektive kategorií, propojení božích soudů a přísah je rozdělení právem řešených situací dle důležitosti a přiřazení ordálů k těm společensky nejnebezpečnějším činům oproti širšímu užití přísah. Tato skutečnost mohla, mimo jiné, zároveň napomoci případným zločincům rozlišit úroveň škodlivosti jejich činu (podobně jako tento signál vysílá volba trestu, respektive výše trestní sazby). Tendence takového dělení trestných činů lze nahlédnout v Čechách i Anglii, chybí však v Irsku, kde je všeobecně málo boží soud přiřazen ke konkrétním činům. Lze argumentovat, že díky tomuto rozdělení právní institut přísahy podporuje (v odpověď na opačný podpůrný vztah u řešení křivopřísežnictví) boží soudy. Ordálu je tak totiž užíváno o něco řidčeji, což znesnadňuje vypořádání fyzikálních zákonitostí, jimiž je svázán. Jak dokazuje studie *Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England*, bylo teoreticky časem možné vypořádat, že ženy mají vzhledem k vyššímu obsahu tuku v těle menší šanci úspěšně projít ordálem vody.²⁴⁰ Veškeré druhy ordálů, jejichž jevištěm je lidské tělo, jsou sice divácky vděčnější, avšak dávají méně prostoru viditelnému božímu zásahu. I proto přísaha (u níž předem zvenčí nelze odhadnout výsledek) tyto ordály přežívá o několik století, ovšem i ona se nakonec vytrácí (a svou ordálovou podobu ztrácí ještě dřív).

Podobně, krom svého boje proti ordálům, Inocenc III. zbavil spolupřísežnictví jeho původní podoby tím, že je změnil v pouhou deklaraci důvěry v odsouzeného.²⁴¹ Tím zbavil nejen jednotlivé přísahající případného podílu na vině, ale samotný institut své obřadnosti a původního nábožensko-právního smyslu. Pokles víry v institut spolupřísežnictví v křesťanských zemích ukazuje například i případ z Francie roku 1303, kdy bylo k uniknutí trestu již vyžadováno nejen devadesát devět spolupřísežníků, ale i poměrně tučná pokuta.²⁴²

²⁴⁰ KERR, FORSYTH, PLYLEY, op. cit., s. 583.

²⁴¹ LEA, op. cit., s. 54.

²⁴² LEA, op. cit., s. 59.

Odmítání spolupřísežnictví a ordálů, jak jsem již předestřela, je důsledkem znovuoobjevení římského práva, jež si příliš nelibovalo v negativních důkazech (tj. prokazování nevinu namísto viny), což ovšem jinak nemělo dalekosáhlé důsledky, neboť byla do justice zaváděna tortura.²⁴³ Přejít od ordálu k tortuře, k němuž postupně od vrcholného a pozdního středověku dochází, ilustruje i změnu náhledu na moc a proměnu soudců, kteří již tvoří profesní sbor. Tento stav upřednostňuje důkladné vyšetřování a skrytou proceduru obsahující mučení (zakončenou jedinou veřejnou záležitostí, totiž vyměřením trestu, k němuž však byl lid přizván už jen jako obecnstvo poslušné zákona) před tvárným prostředkem založeným na posuzování božích znamení, na němž se diváci i obvinění podíleli o něco více.²⁴⁴

Déle než ordál a spolupřísežnictví přežívá samotná přísaha, pozvolna však mění svůj obsah. Postupem času se i ona mění z božího potvrzení pravdy v pouhou formalitu v podobě prohlášení obviněného. Jak totiž dokazují výše, je-li přeseknuto spojení mezi právními instituty přísahy a ordálu, ztrácí přísaha svoji ospravedlňující pojistku a musí se přizpůsobit nové systematice práva. V propojení přísah a ordálů tedy spatřuji chybějící součást teorií, jež se snaží odůvodnit poměrně dlouho trvající aplikaci ordálů v době středověku. Absence ordálu totiž oslabovala postavení přísahy v právním systému a přinášela i konkrétní praktické právní problémy (viz případ dvou úspěšně přísahajících). K úspěšnému zavržení božích soudů tedy nestačilo jejich prosté nahrazení, nýbrž proměna celého právního systému.

Protiargumentem vůči této tezi může být skutečnost, že v některých oblastech byla tendence ordály nahradit právě spolupřísežnictvím či přísahou. Ze sledovaných tří oblastí toto naplňuje pouze oblast Čech. Ilustruje to zaprvé již dříve zmíněné ustanovení *Knihy Rožmberské*, ve které však nadále figurují i ordály, a tak je lze naopak chápat i jako snahu ordály aplikovat pouze v nejdůležitějších sporech. Krom toho však spolupřísežnictví podporují i pozdější právní knihy z pera Ondřeje z Dubé a Kornela ze Všehrd.²⁴⁵ Bartlett zas hovoří o

²⁴³ LEA, op. cit., s. 56.

²⁴⁴ SCHMITT, J.-C.. *Obřady*. In: LE GOFF, J., SCHMITT, J.-C. (eds.), *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 452.

²⁴⁵ BRANDL, op. cit., s. 711.

opačné situaci, v níž vymizela přísaha, na jejíž místo byl postaven ordál.²⁴⁶ V obou případech však brzy přichází zánik i onoho zbývajícího institutu, což dokazuje, že se právně nejednalo o příliš efektivní krok.

Další problém spočívá v nevelké kompatibilitě dvou ze zmíněných kategorií propojení ordálu a přísahy. V jedné z nich hovořím o přísaze jako prostředku obrany proti nadužívání božích soudů, v druhé o ordálech jako možnosti spolupřísežníka očistit své jméno. Druhá situace mohla vést naopak k navýšení počtu situací, kdy soud přistoupil k božímu soudu. Vzhledem k poměrně bolestivé povaze mnohých božích soudů a vzhledem k tomu, že zrovna v pramenech tří sledovaných oblastí jsem nenašla žádné podobné ustanovení, však zrovna případy spadající do druhé kategorie nepovažuji za tak časté, aby to pomohlo divákům vysledovat fyzikální zákonitosti jednotlivých druhů ordálu.

Jak jsem již zmiňovala, rozbor právních pramenů Čech, Anglie a Irska navíc ukazuje, že propojení ordálu s přísahou v nich nejsou zas až tak četná, aby bylo je bylo možné označit za primární důvod existence ordálů. Přesto je jich dostatečný počet alespoň pro to, aby je bylo možné považovat za jednu ze součástí odpovědi na otázku zdůvodnění déle trvající středověké ordálové praxe. V případech křivopřísežnictví se objevuje toto propojení i jako explicitní důvod zavedení ordálů, u zbylých kategorií se jedná spíše o jedno z vysvětlení jejich delšího trvání.

Existující teorie, jež hledají důvody pokračující aplikace ordálu v soudnictví, lze tedy nově doplnit poznatkem, že se boží soud v mnohém podobal dalším dobovým právním institutům (konkrétně přísaze) a že nebylo právně funkční tyto instituty rozpojovat.

²⁴⁶ BARTLETT, op. cit., s. 64.

Závěr

Středověké ordály nebyly ve své době takovým iracionálním důkazním prostředkem, za jaký bývají někdy považovány. Byly logickou aplikací středověkého myšlení, které si dokázalo představit božský zásah na soudě, na problémy, pro jejichž řešení má současnost místo toho moderní vědecké metody, listinné důkazy a propracované procesní postupy. Z předestřených teorií zdůvodnění ordálů (v nichž jednotliví badatelé nahlízejí na ordály jako na středověkou verzi milosti, divadlo, trest, obdobu detektoru lži či náhradu chybějícího centralizovaného soudního systému) dokonce nevědomky zaznívají i určité možné výhody ordálů vůči institutům současného soudnictví: oceňována je jejich rychlost oproti dnešním velmi zdoluhavým soudním řízením, pocit semknutí se komunity při prožitku božího soudu či potenciální možnost soudce ovlivnit výsledek namísto malé možnosti diskrece mezi mantinely dnešního psaného kontinentálního práva.

Tato práce se však snaží o návrat k lehce pozapomenutému ústřednímu pojmu definice ordálu, který je především důkazem a součástí právního systému. Ordály lze totiž v zásadě označit za agresivnější a obřadnější verzi přísahy, tedy ještě populárnějšího středověkého důkazního prostředku. Jak dokládají právní prameny z oblasti Čech a Anglie (ne tolik Irsko, což je dáno i odlišnou povahou dochovaných irských právních památek, jež se ordálu týkají), boží soudy měly být (oficiálně) využity zejména ve sporech, jež by dnes spadaly do práva trestního, popřípadě rodinného. To lze snadno vysvětlit snahou ordál, který byl ze středověkých právních institutů přeci jen nejexplicitnější prosbou Boha o zázrak, ponechat pouze pro rozřešení společensky nejdůležitějších otázek. Povaha mnohých z doporučení aplikace ordálu (pro případy zjištění otcovství, čarodějnictví, křivopřísežnictví, vraždy, krádeže včel...atd.) však ukazuje, že se nezřídka zároveň jednalo o záležitosti, v nichž bylo obtížné nalézt jakékoli důkazy. Ordály byly tedy v době středověku předepsány především pro situace důkazní nouze.

Na příkladu ordálu a přísahy lze navíc ukázat provázanost jednotlivých právních institutů středověkého soudnictví. Jak ukazují právní prameny tří evropských zemí i některé příklady z odborné literatury, ordál a přísaha vzájemně

ospravedlňovaly svou existenci a místo ve středověkém systému práva. Ordál lze prostřednictvím těchto pramenů interpretovat i jako důkaz a zastrašující prostředek vůči křivopřísežnictví, které bylo považováno za jeden z nejnebezpečnějších způsobů narušení středověkého řádu. K tomu mohl ordál sloužit jako prostředek očisty dobrého jména spolupřísežníka, případně se k němu strany mohly uchýlit ve snaze právně vyvážit rozdíl v hodnotě jednotlivých přísah či ve své oblibě mezi okolím.

Přísaha naproti tomu dodávala ordálům na obřadnosti a napomáhala snížit počet instancí, v nichž mohlo publikum postřehnout fyzikální zákonitosti božích soudů. Symbolickou ukázkou úzkého napojení těchto dvou právních institutů je subsidiární využití druhého z těchto důkazních prostředků v případě, že nebylo fakticky či právně možné přistoupit k aplikaci prvního z nich. Zajímavostí je, že volba ordálu či přísahy v jednotlivých ustanoveních právních norem mohla sloužit jako jedna z indikací středověké kategorizace zločinů dle jejich společenské škodlivosti.

Všechna tato propojení tvoří jeden z důvodů proměny podoby přísahy po zániku ordálů. Z přísahy se tak stává pouhá osobní deklarace nevinoty bez větší víry v boží trest v případě jejího porušení. Vztah ordálu a přísahy pomáhá osvětlit i důvod, proč jsou ordály úspěšně zavrženy až v období, ve kterém již existuje systematická alternativa těmto na sebe navázaným důkazním prostředkům. V oblasti pod vlivem anglosaského práva je tento systém založený na porotě, v okruhu kontinentálního práva na římsko-kanonickém procesu. Tortura, jež je jeho ústředním důkazním prostředkem, je v této práci pouze několikrát zmíněna a její srovnání s ordály by si jistě zasloužilo samostatnou práci.

Jednotlivá napojení ordálu na přísahu lze závěrem označit za jeden z aspektů, jež podporovaly pokračující aplikaci božích soudů ve středověkém soudnictví a v případě ochrany vůči křivopřísežnictví i jejich zavádění. Vzhledem k nedostatečným pramenným zmínkám lze však tento vztah považovat za pouhé doplnění dalších teorií zdůvodnění středověké existence ordálů, nikoli primární důvod jejich aplikace. Tato práce se však svým náhledem na ordály snaží zasazovat o hledání zdůvodnění jednotlivých středověkých právních institutů, které by vycházelo i z povahy samotného práva a jeho systematiky.

Použité prameny a literatura

Prameny:

Assize of Clarendon [online]. London: University of London - Institute of Historical Research / King's College London, © 2016 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z http://www.earlyenglishlaws.ac.uk/laws/texts/ass-clar/view/#edition,1_0_c_1/apparatus,1_0_c_1.

ATTENBOROUGH, F. L. (ed.) *The Laws of the Earliest English Kings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

BRANDL, V. (ed.) *Kniha Drnovská*. Brno: vlastním nákladem, 1868.

BRANDL, V. (ed.) *Kniha Tovačovská*. Brno: vlastním nákladem, 1868.

BRANDL V. (ed.). *Kniha Rožmberská*. Praha: Jednota právnická, 1872.

BROWE, P. (ed.) *De ordaliis I, Decreta pontificum romanorum et synodorum*. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 1932.

ČADA, F. (ed.) *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1930.

GLANVILL, R. *Tractatus de Legibus et Consuetudinibus Regni Angliae*. London: J. White & E. Brooke, 1758.

HANCOCK, W. N. et al. *Ancient Laws of Ireland I*. Dublin: Stationary Office, 1865.

HANCOCK, W. N. et al. *Ancient Laws of Ireland IV* Dublin: Stationary Office, 1865.

HANCOCK, W. N. et al. *Ancient Laws of Ireland V* Dublin: Stationary Office, 1865.

HOWLAND, A.C. (ed.) *Ordeals, Compurgation, Excommunication and Interdict*. In: *Translations and Reprints from the Original Sources of European History IV*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1898, s. 109-140.

JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris Bohemici I* [online]. Praha: Typis et sumptibus Typographi I. L. Kober, 1867 [cit. 24.7. 2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=264>.

JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris Bohemici II/2* [online]. Praha: Typis Gregerianis, 1870 [cit. 24.7. 2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=290>.

JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris Bohemici III/3* [online]. Praha: Typis Gregerianis, 1874 [cit. 24.7. 2016] Dostupné z Czech Medieval Sources On-line: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=298>.
Kanovník vyšehradský. In: Emler, J. (ed.) *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874, s. 201-237.

Laws of King Edgar [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/560-975dooms.asp#Laws%20of%20King%20Edgar>.

Laws of William the Conqueror [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/will1-lawsb.html>.

POLC, J. V., HLEDÍKOVÁ, Z. (eds.). *Pražské synody a koncily předhusitské doby*. Praha: Karolinum, 2002.

Women and The Law [online]. New York: History Department of Fordham University, ©1996 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z <http://vi.uh.edu/pages/bob/elhone/rules.html#fn12>.

WINDISCH, E., STOKES, W. (eds.) *Irische Texte mit Wörterbuch. 3/ 1–2*. Lipsko: Hirzel, 1891, s. 183-229.

Odborná literatura:

ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. (eds.) *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

BALDWIN, J.W. *The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals*. In: *Speculum* 36 (1961), s. 613-636.

BARTLETT, R. *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*. Brattleboro: Echo Point Books & Media, 1986.

BOWKER, J. (ed.) *Oxford Dictionary of World Religion*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

BRANDL, V. *Staročeské řízení soudní*. In: *Právník* 8 (1869), s. 189-206, 225-234, 592-606, 621-636, 662-675, 696-713, 735-749, 807-814.

BRIGDEN, S. *New Worlds, Lost World: The Rule of the Tudors 1485-1603*. London: Allen Lane, 2000.

BROWN, P. *Society and the Supernatural: A Medieval Change*. In: *Daedalus*, 104 (1975), s. 133-51.

COLMAN, R. *Reason and Unreason in Early Medieval Law*. In: *Journal of Interdisciplinary History* 4 (1974), s. 571-91.

DAVIES, W. *Local participation and legal ritual in early medieval law courts*. In: COSS, P. (ed.) *Moral World of the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 48-61.

HANÍK, V. *Iracionální důkazní prostředky- ordál soubojem*. Plzeň, 2014. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.

HENNESY, W.M. *On the Forms of Ordeal Anciently Practised in Ireland*. In: *Proceedings of the Royal Irish Academy (1836-1869)*, 10 (1866 - 1869), s. 34-43.

HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*. Praha: Vyšehrad, 2008.

HOSTETTLER, J. *A History of Criminal Justice in England and Wales*. Sheffield : Waterside Press, 2009.

HYAMS, P. R. *Trial by Ordeal: The Key to Proof in the Early Common Law*. In: *On the Laws and Customs of England*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981, s. 90-126.

- JELÍNKOVÁ, V. *Ordál soubojem*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta právnická.
- KAPRAS, J. *Soudy boží vodou a ohněm v českém právu*. In: *Sborník věd právních a státních* 33 (1933), s. 157-166.
- KERR, M. H., FORSYTH, R.D., PLYLEY, M. J. *Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England*. In: *The Journal of Interdisciplinary History* 22, (1992), č. 4, s. 573-595.
- KUČERA, J. *Akuzační a inkviziční princip ve staročeském trestním procesu*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008.
- LEA, H. C. *Superstition and Force: Essays on the Wager of Law, the Wager of Battle, the Ordeal, Torture*. Philadelphia: Collins, 1866.
- LEESON, P. T. *Ordeals*. In: *The Journal of Law and Economics* 55 (2012), č. 3, s. 691-714
- MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995.
- MALÝ K. a kol. *Dějiny československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003.
- MARKOV, J. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.-XVII. století*, Praha: Academia, 1967.
- MÍČA, L. *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta filozofická.
- MONTGOMERY, W. E. *The History of Land Tenure in Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press, 1889.
- MOORE, T. *The History of Ireland I*. Paris: Baudry's European Library, 1837.
- NEILSON, G. *Trial by Combat*. New Jersey: The Law Book Exchange, 2000.
- Ó HOGÁIN, D. *The Sacred Isle. Belief and Religion in Pre-Christian Ireland*. Cork: The Collins Press, 1999.
- OUJEZKÝ, L. *Iracionální prostředky v českém procesním právu*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.
- RADDING, CH. M. *Superstition to Science: Nature, Fortune, and the Passing of the Medieval Ordeal*. In: *The American Historical Review* 84 (1979), s. 945-969.
- SASSOON, J. *Ancient Laws and Modern Problems: The Balance between Justice and Legal system*. London: Third Millennium Publishing, 2001.

- SHARPE R. *Dispute Settlement in medieval Ireland a preliminary inquiry*. In: DAVIES, W., FOURACRE, P. (eds.) *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 169-189.
- SCHMITT, J.-C.. *Obřady*. In: LE GOFF, J., SCHMITT, J.-C. (eds.), *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 442-453.
- SILVERMAN, L. *Tortured Subjects: Pain, Truth, and the Body in Early Modern France*. Chicago: The University of Chicago Press, 2001.
- STACEY, R. CH. *Dark Speech. The Performace of Law in Early Ireland*. Philadelphia: The University of Pennsylvania Press, 2007.
- STENTON, F.M. *Anglo-Saxon England*, Oxford: Clarendon Press, 1971.
- STUBBS, W. *The Constitutional History of England, in its Origin and Development I*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- VANĚČEK, V. *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*. In: VANĚČEK (ed.). *Karolus Quartus*. Praha: Univerzita Karlova, 1984, s. 107-124.
- WATKIN, T. G. *Saints, Seaways and Dispute Settlements*. In: GORDON, W. M., FERGUS, T.D. *Legal history in the Making. Proceedings in the Ninth British Legal History Conference*. London: The Hambledon Press, 1991, s. 1-10.
- WATSON, A. *Curses, Oaths, Ordeals and Tials of Animals*. In: *Edinburgh Law Review* 1 (1997), s. 420-436.
- ŽIDLICKÁ, M. *Římské právo a jeho vliv na formování kontinentálního právního systému*. Brno: Masarykova univerzita, 1993.